

מהפסד למיתוס: הקרב במחנה הפליטים בג'נין מנקודת המבט הפלסטינית

מחבר: אורי זינגר

מקור: "יסודות", גיליון 4 | 20 שנים ל"חומת מגן" ו-40 לשל"ג

הוצאה: המחלקה להיסטוריה בצה"ל

עורכים: יוגב אלבז, יניב פרידמן

שנת הוצאה: 2022

תקציר

ב־28 במרץ עד 21 באפריל 2002 יצא צה"ל למבצע רחב היקף בשטחי איו"ש, שזכה לכינוי 'חומת מגן'. אחד האירועים הקשים היה הקרב במחנה הפליטים ג'נין, שנמשך עשרה ימים, ובו נהרגו 23 חיילי צה"ל.

המאמר מציג את נקודת המבט הפלסטינית לקרב זה ומתאר את הפיכתו למיתוס באמצעי התקשורת, בספרות, באומנות ובפוליטיקה. הוא מראה כיצד כל הזרמים הפלסטיניים ניצלו אותו לתועלתם: מגילויי גבורה והתנגדות לכוחות הישראליים ועד להגדרת הנפגעים הפלסטיניים כקדושים שמתו בשם אללה.

המאמר מציג שני נרטיבים פלסטיניים, העמידה האיתנה של הפלסטינים ופשעי המלחמה שביצעו לכאורה הכוחות הישראליים. הראשון נועד לצורכי פנים, בעוד השני כוון גם כלפי חוץ כדי לעורר התנגדות בין־לאומית למהלך הישראלי. המאמר נחתם במענה על שתי שאלות: האם הנרטיבים הפלסטיניים יעילים? והאם הצליחו לממש את מטרותם?

אורי זינגר¹

במבצע 'חומת מגן' השתלט צה"ל על הערים הפלסטיניות המרכזיות באיו"ש. הקרב במחנה הפליטים ג'נין נבדל מקרבות הכיבוש של הערים הפלסטיניות השונות, לא בתוצאתו הסופית, אלא בכך שרק במקרה זה יכלו הפלסטינים להציג.

סיפורו של הקרב במחנה ג'נין מנקודת המבט הפלסטינית תואר בתעודות פלסטיניות מסוגים שונים: בתקשורת הכתובה והמשודרת, באתרי המרשתת ובספרות (ספר ראשון שהציג את הנרטיב הפלסטיני על אודות קרב זה כבר פורסם ביוני 2002, כחודשיים לאחר המבצע, האחרון פורסם לא מכבר בתחילת אפריל 2022, ביום השנה העשרים לקרב).³

המאמר מציג את הנרטיב הפלסטיני שיצרו הפלסטינים לקרב במחנה ג'נין ובוחן את אופן הפיכתו, בתוך זמן קצר, לחלק מהמיתוסים של החברה הפלסטינית.

מבוא

המקור האטימולוגי (גיזרונני) של המושג 'מיתוס' הוא במילה יוונית שמשמעותה 'היגד', 'דיבור'. במילונים (דוגמת 'אבן שושן' ו'מרים ובסטר') מוגדר המיתוס כסיפור קדום, שמקורו בחוויות דתיות על אודות אלים, חצאי אלים ושאר תופעות טבע פלאיות או סוג של אלגוריה פוליטית. בתאוריה התרבותית והאנתרופולוגית נחשב המיתוס כיסוד מכונן סדר ומשמש כוח פעיל המספק לגיטימציה להווה ולסדרים החברתיים באותו רגע נתון. המיתוס לא נבחן על פי ערך האמת שבו, שכן הוא לא נועד לספק אמת היסטורית, או על פי פרשנותו את הקיום החברתי, אלא בספקו 'אמת סוציולוגית' המצדיק ערכים ופעולות ומבנה את הקשר של בני המקום אל האדמה שבה הם יושבים. המיתוס עובר, בעל-פה ובכתב, מדור לדור. לעלילתו מבנה נרטיבי דרמטי, בעל התחלה, אמצע וסוף, יש בו גיבורים ונבלים. המיתוס מתייחס בדרך כלל אל התרחשויות מהעבר, דוגמת קרב חשוב. הוא אינו בהכרח שקר (הגם שהמשמעות הפופולרית והנפוצה ביותר של מונח זה היא "דבר שאיננו אמת"), אלא

3 ע'סאן נאג'י נזאל (עורך), **מחנה ג'נין - מיתוס שהרעיד את העולם** (בערבית: **غسان نزال، مخيم جنين - أسطورة هزت العالم; מחנים ג'נין - אסטורה הזת אלעאלם**), ירדן, עמאן, מאי 2002 (מהדורה ראשונה; מהדורה שנייה פלסטין) (להלן: נזאל, **מחנה ג'נין**); סעאדה עמר, "מחנה ג'נין, הטבח והעמידה האיתנה", אתר **הג'האד האסלאמי**, אפריל 2003. www.qudsway.com; ג'מאל חווייל, **הקרב הגדול על מחנה ג'נין 2002: ההיסטוריה החיה**, המרכז ללימודים פלסטיניים, ביירות, 2022.

לא אחת הוא מבוסס על מאורע היסטורי אמיתי, והגרעין העובדתי זוכה בו לעיבוד, להרחבה ולפרשנות, ובעקבות זאת מוענקים לו ממדים גדולים מאלו שהיו לו במציאות. המיתוס הפוליטי נועד ליצור זיכרון קולקטיבי לאומי ולגבש את התודעה הלאומית בחברה כדי לגרום לבני האדם שינהגו על פי דפוס התנהגות מסוים וכדי לגייסם למטרה הפוליטית על ידי יצירה של זיקה רגשית אצל הקורא או אצל המאזין, ובזמן משבר הוא מחזק את האחוה החברתית.⁴

לאורך כל אירועי 'גאות ושפל' בכלל, ובהקשר לאירועי 'חומת מגן' בפרט, פעלה מערכת ההסברה והתעמולה הפלסטינית מול כמה חזיתות כדי להשיג מטרות ייעודיות בכל אחת מהן. מערכת זו איננה מורכבת מקשה אחת, והגם שלעיתים נראה כאילו היא כזו, הדבר נובע מאחדות המטרה והיעד של הגורמים השונים הפועלים בה. כאשר ההבדלים בין המרכיבים השונים של מערכת זו ניכרים בדגשים שהם מעניקים לסוגיות שונות, כל גורם ומרכיב בהתאם למטרותיו הייחודיות, לא אחת קיימת ניגודיות באינטרסים של הגורמים השונים.⁵

הקרב במחנה ג'נין סיפק לפלסטינים את היכולת לייצר נרטיב ההולם את המטרות של כל אחד מהגורמים המרכיבים את מערכת ההסברה והתעמולה הפלסטינית, בנפרד ובמשותף. לפיכך הגורמים הפונדמנטליסטיים האסלאמיים וכן הרשות הפלסטינית והפתח, כמייצגים הבולטים של המחנה הלאומני-חילוני, יכלו להציג את 'מות הקדושים בשם אללה' ('אֶסְתִּשְׁהָאד') ואת ההקרבה ואת 'העמידה האיתנה' ('צומיד') כאתוס העולה מהלחימה ולהכלילן במיתוס שנוצר תוך כדי הלחימה במחנה שהלך והתגבש לאחריה. בציודו של מיתוס הגבורה (הרואי) ניסו הפלסטינים לטפול על ישראל את האחריות לביצוע פשעי מלחמה בגין מעשי טבח שנערכו

4 עמנואל סיון, **מיתוסים פוליטיים ערביים** ישראל: עם עובד, הדפסה שנייה 1997, עמ' 9-10 ואצל נחמן בן-יהודה **"מצדה בין מיתוס למציאות"**, גלילאו - המגזין הישראלי למדע ואקולוגיה, 12, ספטמבר-אוקטובר 1995; אורי רם, "זיכרון וזהות: סוציולוגיה של יוכוח ההיסטוריונים בישראל", **תיאוריה וביקורת** 8, קיץ 1996, עמ' 10; עודד שי, "לאומיות, זיכרון, הנצחה ופולקלור: המוזיאונים והאוספים בחברה הערבית בישראל", **אופקים בגאוגרפיה** 77, 2011, עמ' 77-84. להגדרה מילונית ראו למשל במילון מרים ובסטר (Merriam-Webster's Dictionary, 1828). (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/myth>).

5 כל ארגון ותנועה בחברה הפלסטינית מונעים מאינטרסים ומאידאולוגיה עצמית, והמשותף להם - התנגדות ולחימה בישראל. לרוב, השוני בין גופים אלה הוא באופן הפעולה ובאידאולוגיה המניעה כל אחד מהם (דתית, חילונית וכו').

כביכול באוכלוסיית ה'מחנה'. הגם שבתחילה תפסו טענות אלה תאוצה, המוסדות הרשמיים בקהילה הבינ-לאומית דחו אותן (גם אם לאורך תקופה הציגו הפלסטינים אותן בפורומים שונים ובמסגרת התעמולה כנגד ישראל).

קרב זה ייחודי בתעמולה הפלסטינית משתי סיבות. האחת, הוא היה מוקד התעניינות של התקשורת העולמית ב'חומת מגן', עם אירועים אחרים, אך במידה פחותה, לדוגמה, הלחימה בעיר שכם, המצור על ערפאת ברמאללה והמצור על כנסיית המולד בבית לחם; והשנייה, זמן קצר יחסית לאחר הקרב כבר הופץ ברבים הספר 'מחנה ג'נין' - מיתוס שהרעיד את העולם⁶ אשר הציג נרטיב פלסטיני. בהקשר לסיבות אלה אציין כי מוקדי הלחימה האחרים באיו"ש לא 'זכו' לנרטיב של גבורה ושל לוחמנות מפאת תוצאות הלחימה וההתנגשות בין הצדדים - ברמאללה המצור נמשך בצורה כזו ואחרת והסתיים עת עזב יאסר ערפאת את האזור; בשכם הייתה כניעה של מאות פעילים בסיום הקרב; ובבית לחם יצאו המתבצרים מהכנסייה (בסיומה של לחימה סטטית) בהסכם כניעה.

את הנרטיב הפלסטיני ללחימה במחנה ג'נין ניתן לבטל במחי יד ולומר בעניינו כי מדובר באגדה ובבדותה, אף ניתן לטעון כי לא היה ניצחון פלסטיני במחנה אלא הפסד צבאי. אולם כשם שכל מיתוס כולל בתוכו מרכיב של אמת, וכשם שכל מיתוס נועד להבליט מרכיבים מסוימים בסיפור, כך הוא המצב ביחס לנרטיב הפלסטיני. לא האמת היבשה היא החשובה בעבור הפלסטינים - הנרטיב מדגיש את מה שהם רוצים לזכור ולשמר.

נוסף על כך ולנוכח אופיו של העימות בין ישראל לפלסטינים מספטמבר 2000, כ'עימות מוגבל' ולפי 'כללי משחקי' ייחודיים, שעסקו לא רק בהיבט הפיזי של ההתנגשות בין צדדים לוחמים אלא גם **בהיבט התודעתי** של המפגש בין הרצונות של צדדים לוחמים אלה, עולה עוד ערך מוסף ליצירתו של הנרטיב הפלסטיני כ'**תמונת המציאות**' מנקודת המבט הפלסטינית

6 مخيم جنين - أسطورة هزت العالم; 'מח'ים ג'נין' - אסטורה הזת אל-עאלם'. למילה 'אסטורה' כמה פירושים, בהם אגדה, מיתוס ומעשייה (fable). את הספר הוציאה לאור אגודת 'ידידי החולה' שבג'נין. יצוין כי אגודה זו היא גוף המזוהה עם ארגון החזית העממית לשחרור פלסטין. בד בבד עם פרסום הספר הוצאו לאור גם הירחונים 'פלסטין אלמסלמה' מטעם חמאס, ובשנים שלאחר הקרב, כחלק מהנצחת האירוע וחלק ממשתתפיו, יצאו לאור ספרים נוספים שהציגו את אירועי הלחימה במחנה הפליטים ג'נין ואת 'הנצחת' הרוגי הארגונים הפלסטיניים (הן במרשתת והן באופן 'קשיח' מטעם גופים אסלאמיים שונים, בדגש על הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני).

(להבדיל מ'מיתוס היסטורי-עובדתי של המציאות'), קרי ערכו של הניסיון לשמר וליצור את יכולת העמידה של צד לוחם למול האחר. ערך זה שונה ממיתוס גבורה שאת עצם היווצרותו והתקבעותו בתרבות ובחברה ואת תרומתו לאתוס ניתן לבחון בדרך כלל רק לאורך זמן.⁷ כמו כן במצב של עימות מתמשך הוא נועד לשמר את רוח הלחימה של האוכלוסייה ואת נחישותה להמשיך לעמוד בפני אתגרי המאבק.

מטרת מאמר זה להציג כיצד פעלו גורמים שונים (פלסטינים ואחרים) ליצירת נרטיב על אודות אירועי הקרב במחנה ג'נין ולהפיכתו לכדי מיתוס זמן קצר לאחר מבצע 'חומת מגן', וכיצד הוצגו ההיבטים השונים של הקרב והטענות הפלסטיניות לטבח (שהופרכו עובדתית) למול הרצון והצורך להבליט היבטים של גבורה פלסטינית ולייצר אירוע המדגיש אתוס רצוי. יתרה מזו המאמר מציג את הפעילות לאורך השנים לשימור הנרטיב והמיתוס בתודעה הציבורית הפלסטינית. יצוין כי אף שישנם כמה נרטיבים שונים על אודות אירועי הקרב, אין בהם (מבחינת הפלסטינים) לייצר סתירה לוגית. ההפך הוא הנכון. הטענה לטבח ותיאורי הרס לא מבוקר משרתים את סיפורי הגבורה.

סמוך לסיום הקרב במחנה ג'נין אותר ספר שייחודיותו במועד כתיבתו ופרסומו,⁸ והוא מוקדש לקרב במחנה ג'נין ומציגו כ'מיתוס'. מאמר זה מציג כנספח תרגום של נרטיב הקרב מנקודת המבט הפלסטינית.

המאמר אינו בוחן את 'סיפור הטבח' שיצרו הפלסטינים ואף אינו עוסק בלחימתם של חיילי צה"ל במחנה. את סיפור הטבח ואת העיסוק בסוגיות של מוסר וכן במדיניות החשיפה והסיקור התקשורתיים בחנו גורמים רבים אחרים (מה גם שהקהילה העולמית הכירה רשמית בשקריות הטענות הפלסטיניות הנוגעות ל'טבח'); ואילו את לחימתם של חיילי צה"ל במחנה בחנו, בין היתר, בעיניים מבצעיות.⁹ אציין כי המאמר טומן בחובו גם מספר נקודות תורפה וקושי: התרגום של הנרטיב איננו תרגום של כל הספר (הכולל בתוכו גם תרגומים לערבית של כתבות מהעיתונות הישראלית וגם

7 כך למשל, המיתוס של עז א-דין אל-קסאם כלל מרכיב כפול של זמן האפקטיביות שלו. בטווח הקצר קמו לו 'ממשיכי דרך' שפעלו במרד הערבי הגדול בשנים 1936-1939, ואילו בטווח הרחוק קמו החוליות הצבאיות של חמאס, והללו כונו 'גדודי החלל עז א-דין אל-קסאם'.

8 המהדורה הראשונה של הספר פורסמה ביוני 2002.

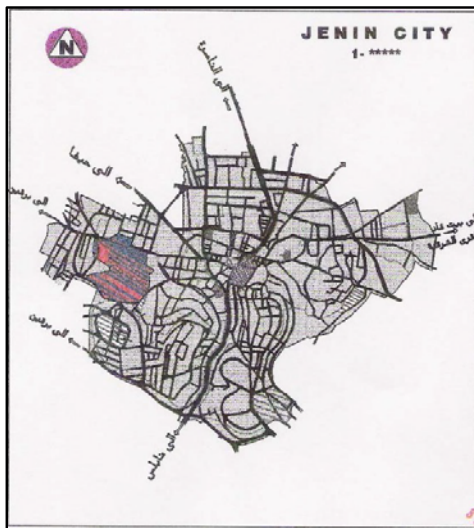
9 לסלוי, מבצע "חומת מגן" - מהכלה להכרעה, עמ' 235-313.

חלק מהטענות על אודות ה'טבח') וגם מהפרק העוסק בלחימה הוסרו פסקאות שאינן תורמות ישירות לראייה הפלסטינית את הלחימה. אי-תרגומן של סוגיות אלה לא נעשה ביד קלה, אך נועד למקד את המאמר.

יודגש כי הפרטים המתוארים בספר הפלסטיני בנוגע ללחימה ולפעילות כוחות צה"ל במחנה הפליטים ג'נין והמובאים במאמר זה, הם מנקודת המבט הפלסטינית בלבד. לפיכך לא מן הנמנע כי ייתכן שאלו אינם מדויקים. התרגום נועד להציג את הנרטיב שגובש ופורסם זמן קצר לאחר הקרב, ואין לראות בו תיאור עובדתי חד-ערכי.

ג'נין ומחנה הפליטים ג'נין בתודעה הפלסטינית¹⁰

העיר ג'נין (תמונה 1)¹¹ ממוקמת בגבעות צפון השומרון, במרחק רב יחסית מריכוזי האוכלוסין הגדולים הפלסטיניים של הגדה המערבית.

תמונה 1 – מרחב העיר ג'נין ומחנה ג'נין

בידודה היחסי, עם המרכיבהדתי והמסורתי-שבטי של אוכלוסיית הגזרה, ומאחר שלאורך שנים מגזרה זו לא צמחו אישים בעלי השפעה פוליטית משמעותית בזירה הפלסטינית של מרחב הגדה המערבית (שהגיעו בדרך כלל משכם, מרמאללה, מבית לחם ומירושלים), הם חלק מהסיבות לכך שהעיר הפכה למעוזם של הג'יהאד האסלאמי ושל חמאס. גם בתקופת שלטונה של הרשות הפלסטינית היא לא הצליחה להשליט מרותה על גזרת ג'נין.

¹⁰ פרק זה מבוסס על מאמרו של אל"ם (במיל") יוני פיגל, חוקר במרכז הבין-תחומי לטרור בהרצלייה: Yoni Figel, "Jenin Al Kassam – A Hothouse of Terrorism", JUNE 30, 2002. <https://ict.org.il/jenin-al-kassam-a-hothouse-of-terrorism>

¹¹ מקור התמונה: מחקר של הפקולטה להנדסה באוניברסיטת אינג'אח שבשכם. אמל צלאח מחמד תצלוק, מאפייני הבנייה והתכנון של מחנות הפליטים הפלסטיניים – מחנה ג'נין כמקרה מבחן (הוגש לשיפוט בשנת 2006), אותר במרשתת באתר של אוניברסיטת אינג'אח.

העיר ג'נין מכונה 'ג'נין אל-קסאם'¹², כחלק מהרצון ליצור להולגזרה מעמד ייחודי בהווה הפלסטינית. כינוי זה, שמשמעותו לוחמנית (מיליטנטית)-דתית, נועד להעניק לעיר (ולפיכך לתושבי הגזרה) זיקה לעז א-דין אל-קסאם, הלוחם האסלאמי יליד סוריה, שבנובמבר 1935 נהרג בעיירה יעבד הסמוכה לעיר ג'נין.¹³ אל-קסאם הטיף לג'יהאד (מלחמת קודש) נגד היהודים והבריטים, ובכך העניק את הציודק ואת הממד האידיאולוגי-דתי למאבק אלים בדרכי טרור כנגד היהודים והבריטים. לאחר מותו בקרב מול הבריטים הפך לדמות נערצת ולמודל לחיקוי מצד ארגונים פלסטיניים שונים. האגף הצבאי של חמאס מכונה על שמו - 'גדודי עז א-דין אל-קסאם'. אישיות בולטת נוספת באסלאם הפונדמנטלי, הקשורה לגזרת ג'נין והמעניקה 'גאווה' לגזרת ג'נין, היא השיח' עבדאללה עזאם, יליד העיירה סילת אל-חארת'ייה שבגזרת ג'נין, שנחשב (כפי הנראה בצדק) למורהו הרוחני של אוסאמה בן-לאדן ואשר חוסל בידי הסובייטים בפקיסטן.

המיתוס של העיר ג'נין כולל גם את הטענה שב-1967 לא נסו הפלסטינים מהעיר (ייתכן כי סברה זו מושפעת מכך שתושבים מגזרת העיירה קלקיליה עזבו בתייהם ב-1967 והשתקעו בשכם ובמקומות אחרים). באנתיפאדה¹⁴ (ה'התקוממות' - 1987-1991) באזור הוקמו חוליות 'הפנתר השחור' (מערך ארגוני שבשנות השמונים היה הזרוע המבצעית המרכזית של הפתח באיו"ש), ובאנתיפאדה גם בלטה הגזרה כמקום הראשון שבו נרצחו חשודים בשיתוף פעולה עם ישראל. יצוין כי גם בגאות ושפל בלטו פעילי

12 Figel, "Jenin Al Kassam – A Hothouse of Terrorism". כינוי נוסף הוא 'בירת המתאבדים' מאחר שממרחב ג'נין יצאו מ-107 פיוגעי התאבדות שנערכו בישראל. ראה: "ג'נין" - "בירת המתאבדים", אתר מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם אלוף מאיר עמית, 21/8/2003. https://www.terrorism-info.org.il/Data/pdf/PDF_simuchin_508_1.pdf

13 מזיכרונות של בני התקופה, שהפכו למיתוס, היה השיח' מטיף כשרובה או חרב בידו. בראשית שנות השלושים הניחו הטפותיו של אל-קסאם את היסוד לארגון המחתרן 'היד השחורה' (אל-כף אל-אסוד) שהיה אמור לשמש לו בסיס לארגון ג'יהאד ולהתקפות נגד מתיישבים יהודים. עד 1935 גייס כמה מאות תומכים, שהיו מאורגנים בתאים של חמישה אנשים לכל היותר. בסתיו 1935, חודשים אחדים לפני פרוץ המרד הערבי, יצא אל-קסאם, שהנהגה הערבית המסורתית דחתה מעליה, מחיפה בראש חבורה קטנה של תומכים חמושים, והפך את הכפר יעבד הסמוך לג'נין לבסיס שממנו ניסה ללבות התקוממות עממית של איכרים. מותו בהיתקלות עם כוח בריטי ב-21 בנובמבר 1935 הפכה אותו לקדוש מעונה, 'שהיד', ולדמות ומופת לחיקוי. יגאל אייל, האנתיפאדה הראשונה: דיכוי המרד הערבי על ידי הצבא הבריטי בארץ ישראל 1936-1939, תל אביב: מערכות, מהדורה חדשה מעודכנת, 2020, עמ' 452.

14 בתעתיק מערבית - אנתיפאצה.

פתח מג'נין, שהיו ממקימי 'גדודי חללי אל-אקצא, בביצוע פיגועי התאבדות בישראל.¹⁵

בתקופת האנתיפאדה השנייה פחתה שליטתה של הרשות הפלסטינית על הנעשה בשטחי יו"ש ובמרחב העיר ג'נין ומחנה הפליטים ג'נין, ובעקבות זאת הגזרה הפכה לזר פועלה פורה לחמאס ולג'יהאד האסלאמי. ארגונים אלה הקימו מערך חינוך, שירותי רפואה ופעילות כלכלית כחלק מהותי מתשתית גיוס התמיכה העממית לפעילותם. ובין השאר, הם טיפחו את הקשר עם הילדים ועם בני הנוער, המכונים 'אשבאל'.

הקרב הפלסטיני במחנה ג'נין

הרקע לקרב במחנה ג'נין

במהלך 18 החודשים הראשונים של אירועי 'גאות ושפל', אשר החלו ב-29 בספטמבר 2000, מג'נין (העיר והעיירות סביבה) יצאו 23 פיגועי התאבדות, מתוך 107 פיגועים אלה. במרץ 2002, שכונה 'מרץ האדום', בישראל נהרגו כמאה ישראלים מפיגועי טרור, ובד בבד נערכו פעילות מדינית אמריקנית נרחבת (במסגרתה הגיעו לאזור בכירים שונים, בהם מזכיר המדינה האמריקני קולין פאול והגנרל בדימוס זיני). בה בעת לכדו כוחות שייטת 13 את אוניית הנשק הפלסטינית 'קארין אַיי' שהובילה נשק ואמצעי לחימה שונים לרשות הפלסטינית.¹⁶

בראשית מרץ 2002 התחדדו המתחים בין שכבות שונות בחברה הפלסטינית בעקבות פעילות צה"ל במחנות הפליטים ובערים הפלסטיניות. השתלטות כוחות צה"ל על מחנות הפליטים זיעזעה את הפלסטינים, שעד מועד זה התייחסו אל המחנות כאל מעוזים בלתי חדירים בפני צה"ל. אוכלוסיית המחנות האשימה את כוחות הביטחון הפלסטיניים כמי שהפקירו אותם לגורלם אל מול כוחות צה"ל. כניסתם של כוחות צה"ל פגעה ביוקרתם ובכבודם של פעילי תנאים הפתח¹⁷ והחמאס במחנות שונים, אשר קודם לפעילות צה"ל הציגו עצמם כמי שיילחמו עד טיפת דמם האחרונה.

15 Figel, "Terrorism of Hothouse A Kassam Al Jenin".

16 לסלוי, מבצע "חומת מגן" - מהכלה להכרעה, עמ' 132.

17 תנאים (בתעתיק - תנא'ים) - המנגנון המבצעי של תנועת הפתח.

את כניסת צה"ל למחנות הפליטים ניצלו גורמי הרשות הפלסטינית ודובריה לפעילות הסברתית. הללו טענו שישראל טובחת באוכלוסיית המחנות (בלט בעניין זה חוסאם ח'דר, חבר המועצה המחוקקת ממחנה בלאטה המזוהה עם הפתח, אשר האשים את ישראל במעשי טבח בפליטים נוסח סברא ושתילא)¹⁸, ופוגעת בתשתיות אזרחיות ובצוותים רפואיים. בד בבד ניסתה הרשות הפלסטינית להסיט את הביקורת הציבורית על תפקודה ועל תפקודם של כוחות הביטחון הפלסטיניים לעברן של מדינות ערב, והאשימו אותן כי הן אינן מסייעות לפלסטינים מעשית.

הכישלון הפלסטיני בגזרות השונות פסח, לפחות בתודעה הפלסטינית, על מחנה הפליטים בלאטה שבשכם, ופעיליו הצטיירו והוצגו בתקשורת הפלסטינית כמי שלא נכנעו מייד, אלא ניהלו קרבות עזים עם חיילי צה"ל ללא כל סיוע מצידם של כוחות הביטחון הפלסטיניים. מצד אחר, בג'נין, בטול כרם ובגזרות נוספות נטען כי הן פעילי כוחות הביטחון והן המבוקשים הבכירים על ידי ישראל נטשו את המחנות כבר בלילות שקדמו לפעילות הצבאית (נטישה זו הוצגה לעיתים כהוכחת יכולתם של הפעילים לחמוק מידיה של ישראל, בייחוד כאשר נראה היה כי בהישארותם הם מסכנים את יכולת הלחימה בעתיד,¹⁹ ונשמעה גם ביקורת על כך שפעילים בכירים אלה לא עמדו לצד הלוחמים במחנות).

סוגיות אלה עמדו אל מול עיני הפעילים במחנה הפליטים ג'נין בתקופה שלאחר מבצע 'רוח סתיו'.²⁰ כך ע'סאן נזאל מציין בספרו 'מחנה ג'נין - מיתוס שהרעיד את העולם' כי כניסת צה"ל למחנה הפליטים ג'נין אשר נערכו קודם לכן (ליחומת מגן') היו כישלון של המגינים.

18 השימוש הפלסטיני הציני באירועי סברא ושתילא צבר תאוצה מהבחירות בישראל, ונועד להציג את ראש הממשלה כמי שמבצע פשעי מלחמה כנגד הפלסטינים.

19 התייחסות זו הציגה תנועת חמאס בכרוז שפורסם באתר המרשתת שלה בשפה האנגלית ב־1 במרץ 2002 (<https://www.pales.co.uk>).

20 על מבצע חטיבת גולני במחנה הפליטים בג'נין בתחילת מרץ 2002, אשר נחשב לבחינת יכולת הפעולה בתוך שטח מחנה פליטים ראו אצל יואב ירום (רס"ן) ועודד ר מעוז (רס"ן), "סוגיות לחימה במחנות פליטים - מ.פ. ג'נין כמודל", **עיונים בתורת הקרב בעימות המוגבל, הכנס השנתי הראשון של המכון לחקר הסביבה הטקטית**, נובמבר 2003, עמ' 211-257.

הפיכת הקרב במחנה ג'נין למיתוס פלסטיני - פעולה יזומה ומכוונת

עוד במהלכו של מבצע 'חומת מגן' יצרו וקידמו הפלסטינים שימוש בשני נרטיבים עיקריים. האחד, נרטיב העמידה האיתנה 'צומוד' (נרטיב שאותו קידם אש"ף לאורך השנים) אל מול האויב והכיבוש, היינו - ישראל. והאחר, נרטיב הפגיעה הישראלית בבלתי מעורבים ואחריותו לפשעי מלחמה. בעוד הנרטיב הראשון נועד בעיקר לאוזניים ולעיניים פנימיות, כדי לעודד התנגדות ולחימה בישראל, הנרטיב השני נועד לאוזניים ולעיניים פנימיות וחיצוניות כאחד הן כדי ללכד את האוכלוסייה כנגד אויב משותף והן כדי להפעיל לחץ בין-לאומי על ישראל.

מאחר שבדרך כלל ברוב ערי הגדה ובמחנות פליטים אחרים הסתיימה הלחימה עם מספר נפגעים גבוה בצד הפלסטיני לעומת הישראלי, בכניעה של הכוחות הפלסטיניים ובתמונות נזק רב לרכושם, לא ניתן היה לצקת תוכן בנרטיב הראשון. שני אירועים יכלו להתאים נרטיב זה של 'עמידה איתנה': ההתבצרות בכנסיית המולד בבית לחם, שהסתיימה בכניעת המתבצרים ובגירושם, והלחימה במחנה ג'נין. אירועים אלה סוקרו בהרחבה בתקשורת המקומית והבין-לאומית. מבין כלל האירועים אפשרה הלחימה במחנה הפליטים בג'נין לפלסטינים לצקת תוכן מוחשי לשני הנרטיבים. ראשית, לחימה זו נמשכה זמן רב יחסית; שנית, אירוע ה'אמבטיה' ביום התשיעי לקרב שבו נהרגו 13 חיילים; ושלישית, האיפול התקשורתי הישראלי על הנעשה במקום חיזק את היכולת הפלסטינית לדווח (ללא התייחסות לאמינות) על הנעשה במקום, ובייחוד לטעון לקיום פשעי מלחמה ולהסתרת ראיות לפשעים אלה.

החדרת אירוע לתודעה והפיכתו ברבות הימים למיתוס נעשות באופנים שונים, בהם התייחסות מובנית אל אירוע כבעל משמעות והשפעה באמצעות טקסים וימי 'יזכור', הזכרתו באירועים ציבוריים, פרסום ספרים המבליטים היבטים שונים של אירוע, הפיכתו לחלק ממתכונת לימודים ופנייה אליו כאירוע שראוי לחקור.

העיסוק הפלסטיני בשני הנרטיבים נמשך לאורך השנים ממבצע 'חומת מגן', ונדמה כי בציון עשרים שנים למבצע ולאורך השנים גבר העיסוק בו ובתוצאותיו באופן ניכר.²¹ הדבר נעשה בעוצמות ובדרכים שונות,

21 הדבר מוצא ביטוי, בין היתר, בכתבות עיתונאיות, בדיווחים ביוטיוב ובמצפנת האירוע בתערוכה במוזאון.

ואלה ענייניו המרכזיים:

1. הנצחת האירוע ומשתתפיו (גיבורים, חללים, שהידים);
2. הדגשת העמידה האיתנה או אי-הצלחת הצד הישראלי להכניע את תושבי המקום;
3. הדגשת אחדותם של הלוחמים והתעלותם על פני מחלוקות פוליטיות-מהפכניות-לאומיות (מחלוקות בין התנועות האסלאמיות - חמאס, הג'יהאד האסלאמי והפתח);
4. הדגשת הקורבן שהפליטים הפלסטינים שבים ומקריבים למען המטרה הלאומית הפלסטינית;
5. העיסוק בהרס שנותר במחנה ובפגיעה באוכלוסייתו.

הקרב במחנה ג'נין - האדרתו וההתייחסות המכוונת אליו כאל מיתוס

במבצע ולאחריו השתמשו כמה גורמים במילה 'מיתוס' בהתייחסם לקרב או שכינו אותו בשם בעל השלכה לאירועים משמעותיים המוכרים לציבור רחב.

מנקודת מבט פלסטינית התבטאה ייחודיותו של הקרב במחנה ג'נין בכך שבמהלך הלחימה וסמוך למועד סיום המבצע הוצגו האירועים במונחים ובדימויים הרואיים. לא הייתה התכשורת לתוצאה הסופית של הקרב (ההפסד של המגינים על מחנה הפליטים), אך הובלטו ניצחון הרוח הלוחמת והאחדות הפלסטינית במחנה הפליטים. את התוצאות הפיזיות בשטח, הרס מחנה הפליטים, הציגו הפלסטינים כמרכיב בהיותם קורבן, וכאמור, הם ניצלו זאת למטרה אחרת - לנגח את ישראל ואת צה"ל כאחראים לפשעי מלחמה.

אולם הפלסטינים הדגישו שהקרב ועמידתם של הפלסטינים לאורך מספר רב (יחסית) של ימים בפני כוחות צה"ל היו מיתיים. השימוש במילה זו היכה שורש, ומצא ביטוי בספרו של ע'סאן נזאל (שתרגום תיאורו את הקרב מובא להלן), וכבר ביוני 2002, כחודשיים לאחר הקרבות בג'נין, פרסם את ספרו 'מחנה ג'נין - מיתוס שהרעיד את העולם' בכך היה הראשון שהתייחס לאירועי הקרב, מהזווית הפלסטינית, כמיתוס ואף טבע את מטבע הלשון 'מחנה ג'נין הוא מיתוס', והשימוש בו נעשה גם שנים לאחר מכן.

מפרסום ספר זה החלו אתרים וארגונים שונים להשתמש במילה 'מיתוס'

בעת התייחסותם לאירועים במחנה ג'נין 2002. להלן מספר דוגמאות: בסרטו של מוחמד בכרי, 'ג'נין ג'נין', פעיל הפתח שמתראיין (ללא ציון שמו) מתאר את אירועי המערכה כ'מיתוס'.²² בכתבה שפורסמה ב-5 בדצמבר 2004 על אודות טורניר כדורגל בין קבוצות מג'נין לקבוצות ירדניות, נמסר כי למשלחת האומנותית הפלסטינית שתלווה את הספורטאים הצטרפה הנגנת והזמרת רים מצלח טהא "ששרה לפני שנתיים וחצי למחנה ג'נין לאחר הקרב המיתי".²³ ועדות ההתנגדות המזוהות עם הפתח אף התייחסו לקרב תוך שימוש מפורש בשמו של הספר 'מחנה ג'נין - מיתוס שהרעיד את העולם' בכתבה מ-2014.²⁴

הכתיבה על אודות הקרב

אירועי הקרב היו בסיס לכתיבת ספרים, מאמרים וכתבות רבות. ספרים שונים נכתבו מנקודת מבט אסלאמית, אחרים מנקודת מבט לאומית פלסטינית. חלקם הדגישו את הטענות לטבח, אחרים - את הניצחון ואת העמידה האיתנה. על אודות הקרב ומשתתפיו (הרוגיו) פורסמו ספרים והוקמו אתרים במרשתת, בעיקר על ידי הארגונים הפלסטיניים שהשתתפו בקרב, החמאס, הג'יהאד האסלאמי והפתח. ככלל, אתרים מקומיים או אתרים של ארגוני טרור 'אינם שורדים' את הזמן, ולכן כיום לא ניתן לאתר אתרים ודפים שונים שנכתבו בעבר. עיון באתרים של סוכנויות ידיעות וגם כאלו של ארגונים פלסטיניים מצביע על היטמעות האירוע בחברה הפלסטינית. בשל כך ובשל קושי בנגישות למקורות אותנטיים פיזיים קיים קושי לבחון את מידת ההיטמעות של הקרב ואת אופן הצגתו לציבור. עם זאת נתונים שכן קיימים כיום במרשתת מדגישים את הדבקות הפלסטינית בהצגת נרטיב הגבורה ממהלך הקרב, בגזרת ג'נין ובמחוזות פלסטיניים אחרים. בכתבות השונות מובע המסר שג'נין יִכָּלָה לכיבוש הממשיך לפעול בה בשל אי-הצלחתו להכחיד, בין השאר, את רוח ההתנגדות והמאבק.

²² <https://www.youtube.com/watch?v=J5pGLEmmnns>, דקה 47:31.

²³ https://www.al-ayyam.ps/ar_page.php?id=c3cc63y12831843Yc3cc63, נצפה ב-16 ביולי 2022.

²⁴ <https://qaweim.com/post/37213>, נצפה ב-16 ביולי 2022.

בין הספרים שניתן לציין, הם ספרו של אמין אל-מובאיד, 'ג'נין גראד: הפשיטה הישראלית והטבח במחנה (אפריל 2002)',²⁵ אשר פורסם בשנת 2003; ספרו של עמר סעאדה 'מחנה ג'נין הטבח והעמידה האיתנה',²⁶ שפורסם באתר של הג'יהאד האסלאמי בשנת 2003; ספרו של וליד דקה משנת 2004 'אירועי היום יום במחנה ג'נין 2002',²⁷ אשר איגד עדויות של פעילי ארגונים פלסטיניים שלחמו במחנה ג'נין ושנכלאו בישראל בסיומו. ספר נוסף הוא 'השיח' מחמוד טואלבה', שבשנת 2003 פרסמה תנועת הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני על אודות פועלו וגבורתו של מפקד הג'יהאד האסלאמי בג'נין במהלך הקרב. עיקר הספרים שאותו במרשתת נכתבו ופורסמו עד שנת 2006. בשנה זו גם התפרסם דבר סיום כתיבתו של מספר עבודות אקדמיות באוניברסיטת א-נג'אח שבשכם (ראו להלן).

בשנה העשירית לקרב באתר המרשתת של אוניברסיטת ביר זית פורסמה תזה אקדמית לתואר שני (ולא מן הנמנע כי הקרב היה השראה לכתיבת עבודות נוספות באקדמיה הפלסטינית) שכתב ג'מאל חווייל, פעיל פתח בכיר שלחם בקרב במחנה ג'נין, ושמה 'הקרב במחנה הפליטים ג'נין: מהלכו והמיתוס' (אפריל 2002).²⁸ עבודה זו עסקה בקרב מנקודת המבט הפלסטינית, והיא הוקדשה, בין היתר, ל"חללי" הקרב בג'נין ולחללי העם הפלסטיני במחוזות, ליאסר ערפאת, לאח ה'חלל' נגיב חווייל,³⁰ לאח

25 جنين غراد: الاجتياح الاسرائيلي ومجزرة المخيم (نيسان 2002). יצוין כי עותק מהספר נמצא בספרייה הלאומית שבירושלים (לפי הקטלוג הממוחשב של הספרייה) ובספרייה של עיריית אל-בירה. שנת ההוצאה לאור של הספר אינה ידועה, כנראה, לאחר 2001. <http://ramallah.noursoft.com/Records/IndexToPrint?libId=1&recordNo=28048>. באופן חריג שם הספר הוא 'ג'נין גראד' ולא – ג'נינגראד כפי שמופיע לרוב בהתייחסות זו.

26 مخيم جنين – المجزرة والضمود. הספר אותר באפריל 2003 באתר המרשתת של הג'יהאד האסלאמי (www.qudsway.com).

27 يوميات المقاومة في مخيم جنين 2002. הספר מוצע לרכישה באתר של ארגון מואטין (MUWATIN) לזכויות אדם ודמוקרטיה שבאוניברסיטת ביר זית שברמאללה (www.muwatin.birzeit.edu).

28 ג'מאל חווייל, **הקרב במחנה ג'נין – מהלכו והמיתוס**, עבודת תזה לתואר שני, הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת ביר זית שברמאללה, 2012 (مصطفى عيسى. معركة مخيم جنين: التشكيل والاسطورة). https://fada.birzeit.edu/bitstream/20.500.11889/1583/1/thesis_19022013_104253.pdf, נצפה ב-16 ביולי 2022.

29 חלל – شهيد (شهيد), חללים – شهداء (شهداء).

30 נגיב חווייל, אחיו של כותב התזה, היה אחד מראשוני חברי חוליות 'הפנתר השחור' של הפתח במרחב ג'נין, קבוצות שהוקמו באנתיפאדה הראשונה בשכם ובג'נין, ושפעיליהן רדפו ורצחו פלסטינים ששיתפו פעולה עם ישראל.

לנשק, המפקד אבו ג'נדל,³¹ לאסירי קרב ג'יין ולאסירי העם הפלסטיני". בתקציר המחקר הגדיר המחבר: "הקרב במחנה ג'יין (1-12 באפריל 2002) מהתחנות הבולטות בעמידה האיתנה והניצחון בהיסטוריה הפלסטינית המודרנית. מאחר ומדובר בניסיון צבאי ייחודי ואולי היחיד בתולדות הניצחונות הפלסטיניים שאירע על אדמת פלסטין הכבושה, להבדיל מהקרבות בכראמה ובירות שאירעו מחוץ לשטחי פלסטין".

לרגל ציון יום השנה העשרים לקרב פרסם כתוב התזה את מחקרו בספר שיצא לאור בביירות. בעת העריכה שונה השם ל'הקרב הגדול על מחנה ג'נין 2002: ההיסטוריה החיה'.³² השוואה בין תוכן העניינים של העבודה (שאותה ניתן לקרוא באתר המרשתת של אוניברסיטת ביר זית) ובין תוכן העניינים של הספר מראה כי למעט פרקים מתודולוגיים ולמעט כמה נספחים, פורסם רוב רובה של התזה בספר. דבר פרסומו דווח באתרים של סוכנויות תקשורת ערביות לרבות אל-ג'זירה,³³ ובכך חצה את מגבלת ההפצה המקומית של האירוע המקומי והפכו לאירוע המצוי בזירה הכלל-ערבית.

נוסף על פרסום זה, ממרץ 2022 ניכרת התעוררות בעיסוק בקרב בג"ין ובתיאורו, בין השאר, במרשתת. דוגמה נוספת היא תמונה המציגה את הסבל של תושבי המחנה לאחר הקרב, בתערוכת צילומים במוזאון פלסטיני לאומנות במרץ 2022.³⁴

אזכור הקרב במישור הספרותי נעשה גם בספר 'בקרים בג'נין'³⁵ שכתבה פלסטינית ילידת כווית, והוא פורסם בהצלחה רבה יחסית בארה"ב. הספר

31 פעיל פתח ובכוח 17, יוסף קבהא, שימש מפקד החמ"ל מטעם הפתח בקרב במחנה ג'נין, מההרונים האחרונים של הפתח בקרב. ראו אצל ג'מאל חווייל ואצל ע'סאן נזאל. לפי ריאיון שהעניק לתחנת הטלוויזיה אל-ג'זירה ב-4 באפריל 2002, קבהא החליט לכנות עצמו, תוך כדי הלחימה, בכינוי 'אבו ג'נדל' "מכיוון שכל הלוחמים סביבי הם חללים". יצוין כי השם אבו ג'נדל מופיע במסורת האסלאם כצעיף אשר התאסלם במכה, כמו מוסלמים קדומים נוספים, ובשל כך אנשי העיר עינו אותו. על פי המסורת האסלאמית אבו ג'נדל והאחים הישראלי בעיר אף שנחתם הסכם 'חוד'בייה' בין מוחמד ובין העיר, והנביא מוחמד בלתי חלל כי "אללה יפתח לו בקרבו את הדרך".

32 معركة مخيم جنين الكبرى 2002: التاريخ الحيّ.

33 <https://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2022>, נצפה ב-16 ביולי 2022.

34 <https://ultrapal.ultrasawt.com>, נצפה ב־16 ביולי 2022.

Susan AbuAlHawa, **Mornings in Jenin**, UK: Bloomsbury, 2010 (electronic edition). 35
<https://insidearabia.com/in-mornings-in-jenin-susan-> על אודות הספר ראו לדוגמה: <https://insidearabia.com/in-mornings-in-jenin-susan->
[/abulhawa-brings-the-human-tragedy-of-the-israeli-occupation-to-life.](https://insidearabia.com/in-mornings-in-jenin-susan-)

הוא מסוגת הרומן הדמיוני (fiction) המתייחס לאירועים שונים בסכסוך הפלסטיני-ישראלי כאחד מחוטי השני העוברים לאורכו. עם זאת הוא גם רצוף בדעות, ואינו מחויב לאמת ההיסטורית (גם לא ביחס למה שאירע במחנה הפליטים ג'נין).³⁶

אזכור הקרב וההתייחסות אליו בחברה הפלסטינית ובתקשורת

אף שלאורך השנים חלה ירידה בהיקפי העיסוק בקרב בג'נין, ניכרת עלייה נקודתית בשיח עליו – פעם אחת בפעילות צה"ל או בפעילות של כוחות ביטחון ישראלים אחרים במחנה ג'נין ובסביבותיו ופעם נוספת ביום האזכור השנתי לקרב במחנה ג'נין. במועדים אלה נערך סיקור תקשורתי, ובדרך כלל מובאים בו עדויות של תושבים הנזכרים בקרב ובתוצאותיו או ראיונות עם פעילים בארגונים פלסטיניים המדגישים את נחישותם לעמוד כנגד כוחות צה"ל, בעת שידוע (או מוערך על ידם) על כוונה לפעול במחנה הפליטים או במרחב ג'נין.

נמצא כי מדי שנה במחנה הפליטים ג'נין נערך טקס אזכרה שנתי לציון הקרב או המערכה במחנה ג'נין (יודגש כי הקרב נערך בגזרת ג'נין, בג'נין ובמחנה שבפאתיה כבשו כוחות צה"ל, אולם רק במחנה הפליטים נערכת אזכרה זו).³⁷

העיסוק בקרב ובתוצאותיו נעשה מנקודות מבט שונות ולא באופן אחיד או מוכוון של גורם מכוון או מתאם כלשהו. כך, כל אחד מהפלגים ומהארגונים הפלסטיניים התייחס (ומתייחס) אליו מנקודת מבטו תוך הבלטת חלקו ב'ניצחון'. כאשר קיים חשש מפני כניסה צפויה של כוחות צה"ל למחנה, שיתוף הפעולה שהיה בין הפלגים במהלך הקרב מועלה על נס ומודגש הצורך לחדש שיתוף פעולה זה.

הסיקור התקשורתי הנרחב בכל אירוע ומועד אזכור מציין כיצד נכנסו אירועי הקרב להיסטוריוגרפיה המקומית כאירוע נוסף בהתמודדות

³⁶ בריאיון שנערך עם המחברת סוזאן אבאל-הווא (SD3yR_) https://www.youtube.com/watch?v=SD3yR_ (C9nYQ) היא ציינה כי כתבה את הספר לאחר ביקורה במחנה ג'נין בתום מבצע 'חומת מגן', והוא מבטא את סערת הרגשות שחוותה בעקבותיו. הספר יצא לאור בשנת 2006. תחילה כונה 'The David of Scar', ובהמשך שונה שמו ל'בקרים בג'נין' מטעמים הידועים למחברת ולהוצאה לאור של ספרה.

³⁷ הדבר נכון (לפי האתרים שנצפו במרשתת) בשנים 2014, 2016, 2018, 2019, 2020, 2021 ובייחוד ב־2022, הוא יום השנה העשרים למבצע 'חומת מגן'.

הפלסטינים, תושבי ג'נין, ואלו שהשתקעו בה כפליטים בעקבות מלחמת העצמאות (הנכבה, הקטסטרופה, אסון, במונחיהם של הפלסטינים) עם תוקפנות האויב הציוני (כלשונם). בנשימה אחת מזכירים בדרך כלל את אירועי מלחמת העצמאות (שבהם לא כבשה מדינת ישראל את ג'נין) עם ניצחון הרוח הפלסטינית על אף הקורבנות ועל אף הנזקים ב'חומת מגן'.³⁸

הכוונות והיוזמות להקמת מוזאון להנצחת הקרב

הנצחת הלחימה הפלסטינית ותוצאות הקרב מצאו ביטוי גם בכוונה להקים מוזאון ייעודי. בשנת 2006 באתר המרשתת 'מיפתאח' דווח כי ההנהגה הפלסטינית החליטה כי במחנה ג'נין יוקם מוזאון להנצחת הקרב.³⁹ ארבע שנים לאחר מכן, בשנת 2010, הציג מושל המחוז הפלסטיני כדורא מוסא את היוזמה,⁴⁰ אולם זה מת ולא נמצאה עדות לכך שהמוזאון הוקם.⁴¹ בהקשר אחר, בפקולטה להנדסה של אוניברסיטת א-נג'אח שבשכם (האוניברסיטה הפלסטינית המרכזית למרחב השומרון וצפון הגדה המערבית) בשנת 2003 הוכנו שתי תוכניות להקמתו של מוזאון בג'נין - 'מוזאון הזיכרון והשיבה (מיתוס מחנה ג'נין)',⁴² ו'מוזאון ההנצחה' - הטבח במחנה ג'נין'.⁴³ בכך זכו שני הנרטיבים להנצחה בדמות הצעות למוזאונים. יתר על כן בשנת 2006 הוגשה עבודת תזה בפקולטה להנדסה באוניברסיטת א-נג'אח העוסקת בתכנון השיקום של מחנה ג'נין⁴⁴ (ובכך ניתן מענה לתמה נוספת).

-
- 38 ביום השנה השני לקרב סוקרו נזקי המחנה והפגיעה באוכלוסייה שבו. <https://www.aljazeera.net/news/arabic/2004/4/4/9>, נצפה ב־16 ביולי 2022.
- 39 <http://www.miftah.org/arabic/Display.cfm?DocId=4945&CategoryId=2>, נצפה ב־16 ביולי 2022.
- 40 https://www.wafa.ps/ar_page.aspx?id=fze0h0a555730480206afze0h0, נצפה ב־16 ביולי 2022.
- 41 בג'נין הוקם מוזאון תרבותי-היסטורי, אך לפי אתר המרשתת שלו, המוזאון לא משמש להנצחת הקרב.
- 42 לפי נתוני ספריית האוניברסיטה, העבודה שכתב הסטודנט מראד אל-עאמור פורסמה בשנת 2003. <https://libraries.najah.edu/book/92516>, נצפה ב־16 ביולי 2022.
- 43 לפי נתוני ספריית האוניברסיטה, העבודה שכתב הסטודנט מראד צאלח אל-חאג' צאלח פורסמה בשנת 2003. <https://libraries.najah.edu/book/92384>, נצפה ב־16 ביולי 2022.
- 44 https://scholar.najah.edu/sites/default/files/all-thesis/physical_and_characteristics_of_palestinian.pdf, נצפה ב־16 ביולי 2022.

קרב ג'נין במיתוס הפלסטיני

בחנית החדירה של קרב ג'נין למיתוס הפלסטיני, המקומי (לוקלי), האסלאמי או הלאומי-פלסטיני, יכולה להיערך רק לאורך זמן (השרידות בשיח הפלסטיני, מידת אופן ההנצחה וכיו"ב). הנצחה זו יכולה לבטא שני נושאים מרכזיים: הנצחת ה'טבח' כפגיעה נוספת של ישראל בפלסטינים (הנצחת חולשתם של הפלסטינים מול הישראלים) או לחלופין – מעשה הגבורה – הצלחתם של המעטים להילחם בחזקים.⁴⁵

מאז הקרב נערכו מאמצים בשני הכיוונים להחדיר את האירוע לשיח הציבורי הפלסטיני, הערבי והבין-לאומי, באופנים שונים ומסיבות שונות בהתאם למטרה הרגעית. הפיכתו של הקרב במחנה ג'נין לאירוע משמעותי, עד כדי הפיכתו למיתוס, נערכה (ונערכת) ברציפות תוך שימורו כזיכרון חי בקרב תושבי ג'נין בפרט ובקרב הפלסטינים בכלל.

הביטוי הפומבי לניסיונות אלה היה בטווח הזמן המיידי, בעת קיומו של הקרב, והוא נמשך גם בחודשים שלאחר מכן. בין היתר, עלו לדיון השאלות האם להנציח ולשמר את ההריסות של המחנה, באיזו דרך יש לשקם את הפליטים או שמא יש להנציח את הריסות המחנה ולהופכן למוזאון. לצד זאת באמצעי התקשורת הודגשו העברות כספים מעיראק למשפחות הפלסטיניות שבתיהן נהרסו ושבניהן נהרגו בקרב (ייתכן שכספים מעין אלה העבירו גם גורמי האסלאם הפונדמנטלי), במסגרת העמקת התודעה המהפכנית (ולמעשה, ייצור טרור בידי שליח).

השיח הפלסטיני⁴⁶ והעולמי בעניינו של הקרב במחנה הפליטים ג'נין הפך לאירוע נוסף בהיסטוריה הפלסטינית, המקומית והרחבה. במישור הרגשי קיימת פעילות להנצחתו של האירוע תוך שימוש בשכול וברגש הנלווה לו, ולהפיכתו למופת לחיקוי ולזיכרון, קרי – למיתוס.⁴⁷ פעילות זו התרחשה סמוך למועד הקרב, לדוגמה בפרסום ספר, ובשנים שלאחר מכן (ובייחוד ביום השנה הראשון לקרב), על ידי פרסום של ספרים נוספים שביקשו להאדיר את דרכן של תנועות ההתנגדות האסלאמיות, בפרט של הג'יהאד

45 עיון מקיף על אודות השימוש בשכול לצורכי הנצחה ולצרכים פוליטיים ודתיים בחברה הפלסטינית ראו אצל מראם מסארווה, **פוליטיקתיה של שכול בחברה הפלסטינית**, ישראל: רסלינג, 2015 (להלן: מסארווה, **פוליטיקתיה של שכול**).

46 במסגרת זו, אתרי מרשתת שונים שהוקמו לאחר הקרב חדלו מלתפקד.

47 את הליך השימוש באירועים למטרות פוליטיות ודתיות ראו אצל מסארווה, **פוליטיקתיה של שכול**.

האסלאמי הפלסטיני, ואת לוחמיהן. במישור העולמי והתקשורתי מצבם של המחנה ושל תושביו, 'שבעי ולמודי הקרבות והסבל', מוזכרים בסיקור תקשורתי בכל עת שצה"ל נכנס אליו לפעילות ביטחונית. כך למשל, לאחר אירוע הבריחה של ארבעה אסירים פלסטינים מכלא גלבוע (6 בספטמבר 2021), ובהם זכריא זבידי (פעיל פתח ממחנה הפליטים ג'נין), לרגע גברו הסיקורים התקשורתיים של מחנה ג'נין, מקום מגוריו, אז אוזכר הקרב ב'חומת מגן' כאחד מהמאורעות שתושבי המחנה עברו לאורך שנותיהם.⁴⁸

אומנם חלק מהטענות שניסו הפלסטינים לטפול על צה"ל (טבח, רצח עם וכיו"ב) דחו גורמים במערב לאחר שהוכח קבל עם ועולם שלא כך היו פני הדברים. אולם ככל שהזמן חולף מאז הקרב, נחקקו אירועי הלחימה בתודעה הציבורית הפלסטינית, ותוצאותיו הנביטו את היסודות למיתוס - עמידה איתנה של חלשים מול חזקים המלווה במעשי גבורה, בהם נפילה חלל על מעשה קדושה, 'אסתֶּהָאד', של שליחי ציבור. האירוע מוזכר (מפי אחדים) בנשימה אחת עם אירועים נוספים בפנתיאון המיתוסים הפלסטיני, דוגמת מבצע 'כראמה' ועמידת ההנהגה הפלסטינית במצור בביירות.

הערות לנרטיב הפלסטיני והמיתוס על אודות קרב ג'נין

הטקסטים שאותרו, תורגמו ונותחו, והמציגים את סיפור המעשה הפלסטיני על אודות הקרב בג'נין, בשבועות המעטים שחלפו לאחר סיום הקרב, הם בחזקת **סיפור** המציג את פעילותם של הפלסטינים כמעשה גבורה. הנרטיב כולל מרכיב מסוים של אמת שהרי פרטים על הקרב התפרסמו בתקשורת (הישראלית, הפלסטינית והעולמית) במהלך פעילותם של כוחות צה"ל במחנה ג'נין ובעיר ג'נין. סיפור המעשה נכנס אפוא לתוך המערכה הפלסטינית (והאסלאמית) על התודעה ועל דעת הקהל הפלסטינית, הישראלית והעולמית.

במסגרת זו, בהתאם לצורכיהם ההסברתיים של הפלסטינים, את סיפור הקרב הציגו בשתי גרסאות. מצד אחד, מחברים שונים תיארו אותו כמעשה גבורה, ומצד אחר, מתחילתו (ולמעשה, מתחילת כניסתם של כוחות צה"ל לערים הפלסטיניות השונות ב'חומת מגן') הציגוהו הפלסטינים

48 Fareed Tamallah, "'We will overcome': Jenin's rebellious history as told by its elders", **MIE [Middle East Eye]**, 26/09/2021. <https://www.middleeasteye.net/news/palestine-jenin-history-resistance>.

כפעילות המלווה במעשי טבח ובפגיעה של החיילים באזרחים שאינם קשורים ללחימה.

את הקרב הציג עיסאן נזאל, מחברו של הספר 'מחנה ג'נין - מיתוס שהרעיד את העולם', כאירוע המנותק מסביבה חיצונית ואשר לא קשור לפעילות הפלסטינית בשנים שקדמו לקרב עצמו, וכחלק ממאבק מוגדר בישראל במסגרת העימות המוגבל בין שני הצדדים. לפיכך הסיפור מיועד לשלושה קהלים מרכזיים, במערכה על התודעה, המלווה את העימות המוגבל (שתכליתו הכרעת תודעתו של האויב תוך מניעת הכרעת תודעתו של הציבור הפנימי באמצעים של הוגעה אל מול חיזוק והחדר משנה (אינדוקטרינציה)).

הפנייה לקהלי יעד שונים

הקהל הפנימי-פלסטיני

הצגת מעשי הגבורה בקרב נועדה להעצים את יכולתם של הפלסטינים לעמוד בפני ישראל הנתפסת כחזקה - 'מאבקו של החלש בחזק'. לפיכך הקרב בג'נין מוצג כקרב של 'עמידה איתנה' (צומוד - במקור), מושג שהפך לחלק מההוויה הפוליטית הפלסטינית משנות השבעים, אז

קריקטורה המתארת את גבורת הלוחם הפלסטיני
למול שריון צה"ל. ברקע, בערבית: 'מחנה הפליטים ג'נין'

הייתה התחושה שעל הפלסטינים להיאחז באדמתם כדי למנוע את גירושם ואת נישולם מאדמותיהם, לאחר ניצחונה של ישראל ב-1967 ומאוחר יותר ב-1973. אולם לא היה מדובר ב'עמידה איתנה' פסיבית (כפי שהמונח המקורי התייחס אליה)

גרידא, אלא היא שולבה בלחימה מעשית תוך חירוף נפש. זו הביאה להישגים כבירים, ולו תודעתיים: החלש כפה על החזק לחימה ממושכת בזכות האמונה, הנחישות וההקרבה ובזכות ההתלכדות החברתית, שנבעה ממאבק באויב משותף ומהזהות המשותפת ('בני המחנה') וההתעלות מעל למחלוקות אחרות (שיתוף פעולה בין ארגונים שונים).

סיפורי הגבורה של מי שנלחמו "ללא הפסקה, במחסור אמל"ח, ללא מזון ומים, ללא ידיעה על גורל יקיריהם" תוך השוואתם לחיילים ש"זוכים למנוחות קבועות, לאגירת כוחות, לתזונה ולקיום קשר עם יקיריהם ומשפחותיהם, תוך כדי הקרבות", סיפורי ההקרבה העצמית של נשים וילדים ועמידתם של המעטים מול הרבים נועדו להדגיש אפוא את פערי העוצמה ואת היותם של הפלסטינים בצד החלש.

עם זאת הימצאותם בצד ה'חלש' איננה מבטאת חולשה אמיתית, והדגשת נחישותם, תעוזתם ונכונותם להקרבה עצמית במסגרת ההגנה העצמית והצגת יכולות למידה עצמית, תחכום ותעוזה מחזקות את אתוס לחימת הגבורה הפלסטינית מקרב זה. בירחון חמאס, 'פלסטין אלמסלמה', כתב מוניר שפיק⁴⁹ כי קרב ג'נין "למרות מרחק הזמן וקריטריונים רבים אחרים, שווה לסטלינגרד של מלחמת העולם ה-II, אשר הפכה למודל לחיקוי מבחינת יכולת העמידה תחת מתקפה ומצור". במסגרת זו הדגיש כי "מפלסטין חייבים לצאת יותר ממחנה ג'נין אחד", שכן "ניסיון העמידה האיתנה הלאומי, האנתפאדה, ההתנגדות והלחימה כנגד הפשיטות, הוכיחו כי אלה הדרכים האפקטיביות להביא לאיחוד האומה ולהנעת ההמונים לשם דחיקת חדלי האוישים אל הפינה". שפיק הכיר בתוצאותיה של פעילות צה"ל ברחבי השטחים ביחומת מגן' וקבע כי "לא מדובר בניצחון צבאי", שכן "השטחים היו תחת מצור" וכי "היה ידוע מראש כי לא ניתן למנוע מבעדו לפעול". אולם בה בעת הדגיש כי "החדש והחשוב (בקרב ג'נין) הוא העלייה ברמת ההתנגדות ועוצמתה, במימדי הלחימה, ההקרבה והעמידה האיתנה". יצוין כי לאחר פרסום מאמרו זה טבע ערפאת את האמרה 'ג'נינגרד'⁵⁰ והשווה את הקרב בג'נין לקרב היסטורי

49 מניר שפיק, "המערכה נגד הפשיטה – לקחים ומסקנות", **פלסטין אלמסלמה** 5, מאי 2002, עמ' 34–35.

50 בסויר שערך ערפאת ב־3 במאי 2002 ולאחר שיצא מהמצור בבמוקטעה שברמאללה, בגזרות בית לחם, ג'נין ושכם, הוא השווה את ג'נין לסטלינגרד, ודבריו שודרו בכל העולם, ומצאו ביטוי, בין היתר, באתרי המרשתת של סוכנויות ידיעות שונות, בהן סיאן־אן ורשת תקשורת ארצית אוסטרלית – www.abc.net.au

H.E President Arafat compared last month's the resistance in the Jenin refugee camp to the devastating World War II battle of Stalingrad that destroyed the former Soviet city and killed more than 600,000 people. "Jenin has turned into Jeningrad, instead of Stalingrad. Remember something like that, Stalingrad? Now, Jeningrad," the President told CNN shortly after the occupation troops lifted their siege of his Ramallah office. (www.sis.gov.ps).

זה. במידה רבה, וככל הנראה, נועדה אמירתו ל'רצות' את תושבי המחנה, שאליהם עמד להגיע במהלך סיורו, לאחר יציאתו מהבמוקטעה, ב'אתרי הקרבות של איו"ש' (בין השאר, ביקר בשכם ובבית לחם), אולם הדבר היה ללא הועיל שכן בהגיעו לג'נין לא זכה להיכנס למחנה מפאת זעמם של תושביו שהציתו (ככל הנראה) את הבימה שעליה היה אמור לנאום. זעם זה נבע מההבנה שהלחימה במחנה נעשתה על גבם כדי להשיג את יעדיה של ההנהגה הפלסטינית שגורמיה, כך נראה היה להם, לא השתתפו בלחימה. אולם השימוש במינוח לא כוון רק לקהל הפלסטיני, אלא הוא כוון לזירה העולמית, שכן את סיורו של ערפאת סיקרו אמצעי תקשורת בין-לאומיים רבים, והאמירה חצתה תבל. באשר להתייחסות של אידיאולוג החמאס ראוי לציין כי דבריו מכוונים לתומכי חמאס המנויים על הירחון של התנועה, הן בשטחים, הן באירופה והן בעולם הערבי והמוסלמי.

באשר לאתוס של האמונה בצדקת הדרך ושל החיבור בין האמונה הדתית לאמונה הלאומית כמקור לעוצמה מול ישראל, יצוין כי בריאיון שהעניק אבו ג'נדל לתחנת אל-ג'זירה (ב-4 באפריל) ובהתייחסו לשאלה עד מתי יוכלו אנשיו להחזיק מעמד, כאשר כל שברשותם הם כלי נשק קלים, השיב:⁵¹

לא זה לא נכון, יש לנו את נשק ההפתעה, יש לנו את נשק הכבוד.
יש לנו נשק אלוהי, אללה עומד לצידנו. יש לנו כלי נשק טובים יותר
משלהם, אני הוא זה עם האמת ואני שם את מבטחי באללה, בעוד
שהם שמים מבטחם בטנק.

דבריו מצדיקים את שילוב הדת עם הנשק, ומבטאים את אי-ניתוקה של הפתח מדת האסלאם. לעומת זאת מנהיג הג'יהאד, רמדאן עבדאללה שלח, אמר בריאיון לתחנת הטלוויזיה אל-מנאר של חזבאללה (ב-10 באפריל)⁵² כי "הפלסטינים לא יצרו לעצמם מצדה פלסטינית אלא כרבלה פלסטינית" (הקרב שבו נהרג חוסיין, בנו של עלי, שבעטיו נוסדה כת השיעה, סיעתו של עלי). עוד הוסיף כי "היום מחנה ג'נין נולד מחדש ולא נהרס"⁵³ (כשם שמהפסד של עלי בקרב כרבלא נוסדה למעשה השיעה ולא הסתיימה דרכו של עלי כמי שטען להיות יורשו של מוחמד בהנהגת דת האסלאם).

51 יוסף קבהא, המכונה 'אבו ג'נדל', מפקד החמ"ל של הפתח במחנה ג'נין, נהרג לקראת סוף הקרב במחנה.

52 צוטט באתר המרשתת של הג'יהאד האסלאמי – www.jihadonline.com.

53 שם.

גם הצגת הטענות בדבר נקיטה במעשי הטבח (המסופר בפירוט בספר 'מחנה ג'נין - מיתוס שהרעיד את העולם') והטענות על פשעים נוספים כנגד האנושות יועדו לקהל הבין-לאומי והפנימי - ישראל מוצגת כאויב דמוני, שאין לבטוח בו ושאין להגיע עימו (בסופו של יום) להסכם שלום. סיבה נוספת לתיאורים אלה היא חיזוק רוח הלחימה כנגד האויב הישראלי כדי למנוע שחיקה בצד הפלסטיני. הגם שניתן לראות בנרטיב ה'טבח' סתירה למיתוס הגבורה, למעשה הוא דווקא משרת במידת מה את נרטיב העמידה האיתנה והגבורה, שכן אלו מועצמים לנוכח פערי הכוחות ולמול אויב אכזר ונטול רסן (ישראל).

גרסאותיהם של כותבים שונים על הקרב הדגישו את כוחה של האמונה המוסלמית כאמצעי שסייע לפלסטינים להחזיק מעמד בימי הלחימה הממושכים במחנה.⁵⁴ הם גם קראו, במישרין ובעקיפין, תגר על הלאומיות הערבית ועל מדינות ערב⁵⁵ באומרים ש"צבאות ערב החזיקו מעמד שישה ימים ביוני 67' והפסידו את הגדמ"ע, סיני והרמה ואילו המחנה, נשים, ילדים וזקנים, החזיק מעמד שמונה ימים". נוסף על כך, בסיפורי הלחימה מוצנע (גם אם לא מוסתר) חלקם של לוחמי הפתח ומנגנוני הביטחון ('אלה התנדבו להילחם') ומודגש כי לאחר הלחימה שוחררו אותם פעילים ממנגנוני הביטחון שנעצרו במהלך הלחימה במחנה ואף שפעילי הפתח נכנעו בחסות בין-לאומית לעומת מאבקם של פעילי חמאס עד מותם.⁵⁶

יצוין כי הסיפור מציג את השתתפותם הפעילה של בני נוער המכונים 'אשבאלי' (שיבולים) כמסייעים פעילים ללוחמים הפלסטינים. סיועם בא לביטוי בהובלת מטענים אך גם בהשתתפות בלחימה - יידוי מטענים ובקבוקי תבערה. הכינוי אינו מקרי, מדובר בבני נוער המשתייכים לתנועות הנוער של גורמי האסלאם הפלסטיניים, והצגת השתתפותם מאדירה אף היא גורמים אלה.

54 כך טען אבו ג'נדל: "יש לנו את נשק ההפתעה, יש לנו את נשק הכבוד. יש לנו נשק אלוהי, אללה עומד לצידנו. יש לנו כלי נשק טובים יותר משלהם, אני הוא זה עם האמת ואני שם את מבטחי באללה, בעוד שהם שמים מבטחם בטנק". **אל-ג'זירה**, 4 באפריל 2002.

55 יצוין כי מסעו של מזכיר המדינה האמריקני קולין פאול במדינות ערב בתקופת 'חומת מגן' וקבלתו במדינות השונות עוררו ביקורת כנגד המשטרים הערביים. דברים מפורשים ברוח זו מובעים במאמר שחיבר עבד אל-בארי עטואן, ביומון המזרח ירושלמי **אלקדס**, 11 אפריל 2002. המאמר מובא באתר המרשתת של גדודי אל-אקצא - www.fateh.tv/alquds11.htm.

56 נזאל, **מחנה ג'נין**, שם; "קרב ג'נין" (מאמר המערכת), **פלסטין אלמסלמה**, 5, מאי 2002, עמ' 2. האמירה מופיעה גם בסרט 'ג'נין ג'נין'.

קהל היעד החיצוני-הבין-ערבי

סיפור המעשה נועד גם להביך את מדינות ערב על שלא נקטו עמדה חד-משמעית למען הפלסטינים ולא העניקו להם סיוע מוחשי. נוסף על כך הוא נועד ליצור תחושת הזדהות של תושבי מדינות ערב עימם. הזדהות זו מיועדת לגייס תמיכה כספית בפלסטינים ולהפעיל לחץ על השלטונות המקומיים. כך למשל נכתב בנרטיב: "השאלה המרכזית שנשאלה לאחר הקרב, הייתה כיצד הצליחה קבוצה זו של לוחמים, במשך תשעה ימים רצופים, לעמוד בפני הצבא האימתני והעצום ביותר במזרח התיכון? כיצד רשמה את עמידתה האיתנה באופן שנצפה על ידי העולם כולו?" מדובר בשאלה רטורית של המחבר לקורא או בשאלת פליאה שהפנו הפלסטינים למדינות ערב, כיצד הצליחו החלשים לעמוד כנגד צבא חזק. הגדיל לעשות מאמר המערכת של ביטאון חמאס, 'פלסטין אלמסלמה', שקבע:

צבאות ערב ביוני 67' לא עמדו אלא שישה ימים, שבמהלכם איבדה האומה הערבית את הגדה המערבית, את סיני ואת הגולן, בעוד שמחנה זה המצומצם בשטחו ובמספר תושביו, שעיקר יושביו הם נערים ושיח'ים, נשים וילדים, עמד עמידה איתנה תשעה ימים, והיה יכול להחזיק מעמד נוסף, לו לא נפח המג'אהד האחרון את נשמתו.⁵⁷

⁵⁷ נזאל, מחנה ג'נין, עמ' 85-87; וכן: במאמר המערכת של ביטאון החמאס פלסטין אלמסלמה 5, עמ' 2.

קריקטורה המתארת את סמל הגבורה הפלסטיני, האבן, ואת סימן הניצחון. בערבית, למעלה (תרגום חופשי): "החושך עוד יובס".

קהל היעד הבין-לאומי

הצגת הטבח והטענות שהועלו בעקבותיו⁵⁸ נועדו להפעיל לחץ בין-לאומי על ישראל ולקיים מעורבות בין-לאומית באזור (בנאום).⁵⁹ הטענות כוונו

⁵⁸ את הטענות הפלסטיניות לטבח השמיעו ארגוני זכויות אדם (Human Rights Watch) ו'אמנסטי', והללו נשענו על מדיניות תקשורתית ישראלית במהלך המבצע, שתרמה לטענות. הנושא נבחן בכנס שערך המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS). ראו:

Hirsh Goodman and Jonathan Cummings, "The Battle of Jenin: A Case Study in Israel's Communications Strategy", **INSS**, Tel Aviv: Jaffee Center for Strategic Studies at Tel Aviv University, January 2003. [https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/\(FILE\)E1190277272.pdf](https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/(FILE)E1190277272.pdf).

גם בסרט 'ג'נין ג'נין' נטען לפשעי מלחמה ולמעשה טבח בתושבי המחנה, ואפילו הספר 'בקרית בג'נין' העלה את הטענות במהדורתו הראשונה ("The Scar of David" בשנת 2006).

⁵⁹ התערבות שכזו מצאה ביטוי בוועדת הבדיקה של האו"ם, וזמן קצר לאחר הקמתה פירק מזכ"ל האו"ם אותה בלי שהגישה דו"ח. ראה: רויטרס ואי.פי, "הצעה: האו"ם יגיש דו"ח בלי ועדת בדיקה", **ynet**, 04.05.02. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-1870388,00.html>.

ירדן הקימה בית חולים שדה בג'נין שפעל בה משנת 2002 עד לאחר שנת 2013. Hazaimah Hani "Jordan's field hospital in Jenin builds good name in local community", **The Jordan Times**, 14-Jul-2013.

<http://vista.sahafi.jo/art.php?id=67ce19546cd79d869fba9bc99f44d15ff4cd6ec6>.

לשני טווחי זמן – בטווח המיידי רצו הפלסטינים לפגוע בישראל ובמעמדה לפני הגעתו של מזכיר המדינה האמריקני קולין פאול, שעמד להגיע לאזור ודחה זאת כמה פעמים, ובטווח הרחוק יותר – להביא להגעתה של משלחת בין-לאומית לאזור כדי לבחון את המצב במחנה. אומנם הטענות והעדויות הובילו לפעילות בין-לאומית ענפה, אולם בסופו של יום דחה דו"ח האו"ם את הטענה לטבח, אך לא פסל את כל הטענות הפלסטיניות בדבר פגיעה באזרחים.

סיכום

הקרב במחנה ג'נין היה ייחודי מכמה בחינות. הפלסטינים הפגינו לחימה עיקשת שנמשכה עשרה ימים לפי הצגתם את האירועים, והם גם זכו להצלחה ה'מבצעית' הגדולה ביותר בלחימתם בכוחות צה"ל שלחמו באיו"ש באותה תקופה – כוחות העדיפים מהם מספרית (ואיכותית). הפלסטינים הצליחו לגבות מחיר כבד של 23 הרוגים לצה"ל (13 מהם באירוע אחד) ולרתק כוחות גדולים ורבים למחנה למשך זמן רב יחסית.

הקרב במחנה משך תשומת לב ציבורית, עולמית וישראלית, מרגע תחילתו, והאיפול התקשורתי שהטילה ישראל על הנעשה במחנה לצד הטענות הפלסטיניות על מעשי טבח שמבוצעים במקום ועל היעדר התייחסות ברורה מצידה סייעו ביצירת דימוי של משבר הומניטרי במחנה הפליטים ג'נין.

מרכיבים אלה סיפקו את חומר הגלם לפיתוחו של נרטיב גבורה פלסטיני, אשר הציג את ההישגים הפלסטיניים בקרב תוך דחיקת העיסוק בתוצאותיו הפיזיות, קרי הכיבוש בידי צה"ל, אל השוליים, שכן היה ברור להם כי בסופו של דבר יכבוש צה"ל את המחנה.

ההבלטה הפלסטינית, בנרטיב ובהתייחסויות אחרות, של הישגים טקטיים וסמליים בקרב נובעת מהצורך להתגבר על התנאים הקשים שמאבק ממושך טומן בחובו וליצור תנאים שיאפשרו לטפח את נחישות העמידה, אפילו אם תאריך הדרך וירבו בה הסבל, הקורבנות והמפללות. הקשיים מוצגים כבעלי תפקיד חיובי, כגורם מזכך ומחזק, ובכל אופן מובטח כי הניצחון הסופי יצמח ויעלה מתוך הקשיים שאולי עוד ייכוונו בעתיד; הם משרתים את כלל הגורמים הפלסטיניים השונים (ובהם גם הרשות הפלסטינית) לטפח נחישות עמידה, על ידי החדר משנה אידיאולוגית

(‘אתוס’) כמכשיר לטעת אמונה בניצחון הסופי לנוכח ההערכה כי המאבק עשוי להימשך זמן רב. סיפור הקרב במחנה ג'נין, בגרסתו הפלסטינית, נועד לשמר את עמידות רוח הלחימה ולחזקה לנוכח אסימטריה מובנית בין הצדדים.⁶⁰

הספר ‘מחנה ג'נין’ – מיתוס שהרעיד את העולם נכתב זמן קצר לאחר הקרב, ולמרות הניסיון של המחבר ושל העורך להימנע משימוש בביטויים הקושרים אותו לפלג פוליטי ולמצע רעיוני מובהק, הרי אהדה ברורה עולה ממנו לגורמי האסלאם הפונדמנטלי.⁶¹ בהתאם לכך בסיפור מוצגת הפעולה האחודה והמלוכדת של כלל הארגונים הפלסטיניים המתגברים בכך על עוינות, אל מול פני אויב אחד, צה"ל. בהקשר זה יצוין כי באופן יחסי למינוחים המשמשים את הכותבים הערבים והפלסטיניים ביחס לישראל, ספר זה ‘חף’ (ושוב, באופן יחסי) ממינוחים בוטים וחריפים כנגד ישראל וצבאה. גם תנועת חמאס, באמצעות פרסומיה הרשמיים (ולמחצה) בירחון ‘פלסטיין אלמסלמה’ (היוצא לאור בבריטניה ומופץ במרשתת ובמהדורות מודפסות גם בשטחים),⁶² הדגישה את אותן הסוגיות, אולם ההתייחסות (באופן שנראה מובן מאליו) לישראל ולצה"ל היו בעלות אופי מסית הרבה יותר.

בתוך כך, הספר מקדם שלושה רעיונות מרכזיים:

- סיפור גבורה של מעטים ובלתי מאורגנים מול גורם חזק ומיומן מהם (‘המתנגד הפלסטיני הסיק כי ביכולתו לנצח את החייל הישראלי ולהנחיל לו תבוסה וכי האמירה שיש צבא בלתי מנוצח, היא אשליה וסטייה מההלכה’).
- הדגשת תפקידם של הגורמים האסלאמיים במחנה במסגרת

⁶⁰ שמואל ניר (סמו), **העימות המוגבל – קובץ מאמרים**, זרקור הלכי מחשבה בצה"ל מס' 7, אמ"ץ – תה"ד, יולי 2002.

⁶¹ ייתכן כי הוא קשור לג'יהאד האסלאמי הפלסטיני שכן הספר מבליט את חלקם של פעילי הארגון בקרב מצד אחד, ומצניע את כניעתם של חלקם, דוגמת ת'אבת מרדאווי, שהיה בכיר בארגון, מצד אחר.

⁶² בחודשים שלאחר הקרב פרסם ירחון זה את קורות חייהם של פעילים אסלאמיים שנהרגו בקרב ג'נין (כפי שהוא נוהג לעשות מדי חודש ביחס להרוגים אסלאמיים אחרים) וכן מאמרי עמדה על אודות החשיבות של הקרב עבור הפלסטינים.

הלחימה⁶³ והאחדות של הארגונים הפלסטיניים הפועלים למטרה אחת.

- קידום הטענה הפלסטינית (שלמעשה לא נפסקה גם לאחר פרסומו של דו"ח האו"ם) כי ישראל טבחה בתושבי המחנה.

הכניעה הפיזית הייתה, כך מובן (ומוצנע), הכרח, אך לא היה מדובר (בראייתם) ב'כניעה של הרוח', לא הוכנע הכבוד הערבי ולא הוכנעה האמונה באללה (כמרכיב חשוב במסר המועבר), שכן הכניעה הייתה לאחר שכוחות ההתנגדות הפלסטיניים כבר הוכיחו את יכולותיהם וגבו את המחיר מישראל. הללו מייחסים למבחן התוצאה, בדמות האירוע המרכזי של הקרב - מותם של שלושה עשר החיילים, חשיבות מרובה (ומבחינתם, מובנת), ומוסיפים לו סיפורי גבורה וקרבות, המציגים גם את החולשה הטבועה בצד הישראלי.

כפי שנטען בתעמולה הפלסטינית⁶⁴, הקרב ומעשי הטבח, שנערכו באוכלוסייה, נטמעו בתודעה הפלסטינית כשלב טבעי ומובנה במעשי הפשע של ישראל ושל הציונות כנגד הפלסטינים לאורך ההיסטוריה. אולם בעוד הדבר צלח בג'נין, טענות דומות לא הצליחו לעצב את השיח התקשורתי ב'חומת מגן' בעת הפעילות ברמאללה - בעת ההשתלטות על העיר ובעת כיבוש מבנה הביטחון המסכל בעירה ביתוניא ובשכם - במהלך הקרב במחנה בלאטה ובקסבה (הגם שהטענות לא נזנחו במלואן).

אולם השאלה המרכזית שעולה מהנרטיב היא אם הוא מצליח להשיג את יעדיזו בטווח הקצר ובטווח הארוך יותר ובזירות השונות שאליו הוא כוון. קרי, האם הוא עודד את הפלסטינים לשוב על ההתנסות שנחווה בג'נין, גם במקומות אחרים. לכאורה התשובה (לפחות באיו"ש) היא חיובית במידת מה. בדיווחי התקשורת על ההיערכות במחנה ג'נין לקראת פעילות

63 כך למשל, בספרו של נזאל מודגש:

לאחר שמונה עשר ימים, שחררה ישראל חלק מהלוחמים העממיים אשר לא השתייכו לאף תנועה רדיקלית פלסטינית, וכן שחררה גם חלק מאנשי הביטחון הלאומי ששייכים לרשות הלאומית הפלסטינית, מתוך נקודת המבט שהם אינם מבוקשים וכי הגנו על האזור, שהיה שייך לרשות הפלסטינית מתוקף הסכמי אוסלו.

64 הפלסטינים טענו כי בקרב נהרגו 400-500 איש, אולם בפועל נהרגו כ-55 בלבד. כך בדו"ח של האיחוד האירופאי שהוגש לאו"ם ביוני 2002. ראו: שלמה שמיר, "דו"ח האיחוד על ג'נין לא מתייחס לשאלת הטבח", **הארץ**, 25 ביוני 2002. בספרו של ע'סאן נזאל מופיעה רשימה של 55 הרוגים, ואילו בעבודת התזה של ג'מאל חווייל (שני הפרסומים צוינו קודם לכן) מופיעה רשימה של 54 הרוגים פלסטינים בלבד.

צה"ל (לפחות בשנים האחרונות) מוצג כי הארגונים הפלסטיניים מודעים לכורח של פעולה אחודה ומשולבת של כלל הפלגים והארגונים הפלסטיניים כתנאי נוסף להצלחה אל מול צה"ל. יש להניח כי הללו סבורים שאין ביכולתם לגבור על צה"ל לנוכח יחסי הכוחות הנחותים שלהם, אולם ברור להם שביכולתם לגרום אבדות ונזקים לכל כוח שינסה לפעול בשטחם. על תובנה זו ניתן ללמוד מתוך מאמרו של מניר שפיק (אידיאולוג של תנועת חמאס), שקרא להתעלות אל מעל למספר הגבוה של ההרוגים בקרב ג'נין, לנוכח הבנת ההשפעה הפסיכולוגית של זה על האוכלוסייה; אך גם מהאכזבה העולה מאותו מאמר, שלפיה "הנסיון של מחנה ג'נין הוכיחה כי ההתנגדות היא אפשרית, ובמקרים רבים כך היה ניתן לעשות לו הייתה מתקבלת ההחלטה המקומית".⁶⁵

אירועי הקרב (על זוויותיהם השונות) ממשיכים להיות בגדר 'היסטוריה חיה' (כשמו של הספר שיצא לאור באפריל 2022). הם מוזכרים בנשימה אחת בתיאור ההיסטוריה של ג'נין ושל מחנה הפליטים שלה, בעת שפעילות צה"ל נסקרת במרחב.

⁶⁵ מניר שפיק, "ההתנגדות לפשיטות על פי דרכו של מחנה ג'נין", **פלסטין אלמסלמה** 7, יולי 2002, עמ' 34.

נספח - הנרטיב הפלסטיני כפי שמוצג בספר 'מחנה ג'נין - מיתוס שהרעיד את העולם'

חלק זה מורכב, רובו ככולו, מתרגום של חלקים מרכזיים מהפרק 'תשעה ימים בזיכרון העמידה האיתנה' (עמ' 15-27) 'מחנה ג'נין - מיתוס שהרעיד את העולם' שחיבר ע'סאן נאג'י נזאל. הספר יצא לאור כבר במאי 2002 והודפס במהדורה שנייה בחודש יוני 2002 ב'פלסטיין'. חלק זה במאמר מציג, ככל האפשר, את הנרטיב שייצר המחבר, תרגום סיפור הקרב את תרגום הנרטיב של תיאור הקרב מנקודת המבט הפלסטינית. הסיפור כולל אי-דיוקים, חצאי אמיתות ואף שקרים מוחלטים. בין אלה אציין את סיפור השימוש וההשתתפות של חיילי צד"ל בלחימה, החלפת הכוחות, החלפת מפקד המבצע, קשירת ילד לטנק, עצם קיומו של טבח וירי לא מובחן באזרחים, וגם התייחסות לשיטות לחימה שלא היו בעצם בשימוש במחנה ג'נין (דוגמת שימוש בטנקים בתוך המחנה או מעבר כוחות דרך קירות). לצד תרגום הנרטיב המופיע בספר נעשתה השוואה גם לפרסומים אחרים כדי להגיע לנרטיב פלסטיני סדור על אודות הקרב. נוסף על כך עובדות שאינן חיוניות לעניין זה (בדגש על הטענות הפלסטיניות לפגיעה בזכויות אדם ו'לטבח') לא נכללות בו, ולצידו מוקמו נתונים שעלו במקורות נוספים על אודות היערכות הפלסטינים ופעילותם, בראייתם הם, במהלך הקרב.

ההיערכות לקרב⁶⁶

עם שקיעת השמש 'לוחמי' המחנה מחולקים לקבוצות, וכל קבוצה תופסת לעצמה מיקום בכניסות של המחנה מחשש לחדירת צה"ל למחנה הפליטים. הלוחם 'אחמד' (שם בדוי), שהיה עסוק בחסימת המחנה בסוללות עפר ובאמצעים אחרים שנמנע מלדבר עליהם, ציין, כי "אמצעים אלו יפגעו בכל ניסיון חדירה ישראלית וכי כל הלוחמים הפלסטינים מוכנים למצב הגרוע ביותר".⁶⁷

למרות הנזק הרב שגרמו כוחות צה"ל לכל התשתיות והנזקים לבתי התושבים, 'הלוחמים' נמצאים במורל גבוה ורצון להיאבק.

⁶⁶ סיפור ההיערכות הפלסטינית לקראת כניסתם של כוחות צה"ל למחנה הפליטים ג'נין ב'חומת מגן' מבוסס על כתבה שפורסמה ביומון הפלסטיני 'אל-איאם'. ראו: מוחמד בלאץ, "משמרות ליליים והיערכות במחנה ג'נין לקראת התקפה ישראלית צפויה", **אל-איאם**, 26/3/02.

'הלוחם אחמד' אמר כי בדומה לצעירים לוחמים רבים, הוא ער בכל שעות הלילה וכי הם בטוחים שצה"ל מתכנן לחזור ולשוב למחנה הפליטים. עניין זה התחדד במיוחד אחרי האירועים בוואדי עארה, בירושלים, בחמאס אלמליח (בקרב טובאס) ובאירוע המטען מערבית לג'נין. דבר זה מחייב שהלוחמים יהיו בכוננות מלאה ומוכנות להיאבק נגד כוחות צה"ל.

'הלוחמים' אומרים שכבר צברו ניסיון מהכניסה הקודמת כאשר התנגדו לטנקים. בתוך מחנה הפליטים כבר הייתה שעת שקיעה, ו'הלוחם' אחמד היה עסוק מאוד עם חבריו בהנחת מטענים בצירים שבהם אמורים לעבור כוחות צה"ל בכניסה למחנה. השמירה ביום הורחבה גם לתושבים במחנה הפליטים ואינה באחריות הלוחמים לבדם. 'אחמד' סבור שצה"ל מתכנן לעשות פעילות, אך הוא אינו יודע להעריך מה יהיה היקפה או מועדה.

סיפור המעשה מהצד הפלסטיני

ב-2 באפריל, יום שלישי, היה המחנה במרוץ עם הימים או עם השעות המעטות שנותרו, לייצר ולמלכד כמות גדולה ככל האפשר של מטענים.⁶⁸ מה התכוון לעשות האויב בג'נין? ראש המחנה הוא המבוקש, נוכל המחנה מבוקש, חי או מת.

התחושה הרווחת במחנה הייתה כי איש לא יעזוב אותו, עם זאת יצאו ממנו מספר משפחות כשהן עמוסות בציוד מינימלי והכרחי, תוצאת הפחד,

67 על מרכיבי ההיערכות הפלסטינית לקראת כניסת כוחות צה"ל ניתן ללמוד גם מהמקורות האלה: בריאיון שהעניק שיח' ג'מאל אבו אל-היג'א, מפקדם של גדודי עז א-דין אל-קסאם של חמאס במחנה הפליטים ג'נין, לאתר חמאס שבמרשתת (20 באפריל 2002), אמר כי חברים בפלגים השונים, עם מתנדבים ממנגנוני הביטחון של הרשות הפלסטינית, נערכו מבעוד מועד לפלישה ישראלית. בריאיון טלפוני לערוץ הטלוויזיה הקטרי 'אל-ג'זירה' (4 באפריל 2002), הוא מסר פרטים נוספים: "הטמנו מטעני נפץ בדרכים ובבתים. הפתעות חיינו לכוחות הכיבוש".

"The Palestinian Account of the Battle of Jenin", MEMRI, April 23, 2002. <https://www.memri.org/reports/palestinian-account-battle-jenin>. נוסף על כך, על פי ריאיון שנערך בתחנת סיאן-אן עם פעיל בג'יהאד האסלאמי ת'אבת מרדאווי, שהסגיר עצמו בשלהי הקרב, הוא העריך שבמחנה הונחו 1,000–2,000 מלכודים, חלקם גדולים עבור טנקים ואחרים בגודל של בקבוקי מים. ראו: www.cnn.com. בריאיון שקיים השבועון המצרי 'אל-אהראם' עם 'עומר', מייצר פצצות בג'יהאד האסלאמי ממחנה הפליטים ג'נין, לאחר שזה נמלט (כך מסופר) מהמחנה תוך כדי הלחימה, "היו לנו יותר מחמישים בתים ממולכדים במחנה. בחרנו בתים ישנים וריקים ואת הבתים של גברים שהיו מבוקשים על ידי ישראל, מכיוון שידענו שהחילים יחפשו אחריהם". ראו: www.ahram.org.eg/weekly/2002/582/6inv2.htm.

68 ייתכן כי הכוונה באמרה זו היא להציג את אווירת הדחיפות שבה היו הפלסטינים במחנה במסגרת השלמת ההיערכות לכניסת כוחות צה"ל למחנה.

אולם גם בעיר הייתה הרגשה של פחד.⁶⁹ רוב התושבים הצטיידו במוצרי מזון הניתנים לאחסון, הצטיידו בהכרחי ומילאו כל מכל וכל גלון בבתייהם במים. אף אחד לא ידע עד מתי תימשך הפלישה⁷⁰ ומה יהיה משכו של העוצר. בארבע הפעמים הקודמות היו הפלישות קצרות, מטרתן הייתה תשתית הרשות (הפלסטינית) ומספר פעילי תנזים בכירים.⁷¹

הרוב העריך כי הפלישה היא עניין ודאי וההיערכות לקראתה הייתה בהתאם ליכולתו של כל אחד, ובכלל זאת גם בית החולים ואגודת הסהר (האדום) ומחלקת האמבולנסים, אשר איבדה את אחד הרופאים המוכשרים שלה, ד"ר ח'ליל סלימאן, שנהרג בידי הצבא בפלישה האחרונה.⁷²

עד שעות הצוהריים, לא היו כל סימנים מקדימים, לא קולות זחלי טנקים ולא ריח (השימוש במקור הוא במילה רא'יחה - סירחון) של חיילים, אולם גם ללא סימנים אלה יכלו תושבי העיר והמחנה לחוש בהתקרבותם של החיילים, שכן הם פיתחו רגישות לכך.

לפני שקיעת השמש ביום שלישי, 2 באפריל, שמעו תושבי ג'נין קולות נפץ וירי עמומים מכיוון אזור א־סויטאת, האם החלה המתקפה?! לא היו לכך סימנים מעידים בחורשת א־סעאדה שבמערב העיר, לא טנקים ולא כלי רכב, פרט לרחשי אלחוט אשר העידו על כניסת טורים כבדים של כלי רכב

69 לעומת גרסה זו, במאמר בביטאון החמאס 'פלסטין אל-מסלמה' הופיע ציטוט מריאיון שהעניק (אליבא דמחבר המאמר) אבו ג'נדל למערכת הביטאון. לפיו: "אמרנו לתושבים כי אנו עומדים לעבור מצור חריף, ומי שרוצה שיעזוב את ביתו. אולם רבים מתושבי המחנה סירבו ואמרו – כולנו התנגדות כולנו מג'אהדין". ראו: "ג'נין אלקסאם – הניצחון או הנפילה חלל על קידוש אללה – העמידה האיתנה הייחודית של מחנה ג'נין היא יסוד הכוונה של העמידה האיתנה וההתנגדות, כאשר הכיבוש מבצע כל פשע אפשרי כנגד זכויות האדם", **פלסטין אלמסלמה** 5, מאי 2002, עמ' 18–19 (להלן: "ג'נין אלקסאם"). למרות הצהרות אלה דו"ח מזכ"ל האו"ם לעניין מחנה ג'נין קובע כי כ־11 אלף תושבים אזרחים עזבו את המחנה וכי כ־4,000 נותרו בו. ראו:

UN. Secretary-General,

Report of the Secretary-General prepared pursuant to General Assembly resolution ES-10/10 (Report on Jenin), 24 Nov. 2003, p. 50. <https://reliefweb.int/report/israel/report-secretary-general-prepared-pursuant-ga-resolution-es-1010-report-jenin-aes>.

70 אג'תיאח – במקור, מונח בערבית שמשמעותו "פלישה של צבא המלווה בהרס והרג".

71 כוחות צה"ל נכנסו למחנה בפעם השלישית. הפעם הראשונה הייתה באוגוסט 2001, לאחר סבארן, והפעם השנייה – בפברואר 2002. "ג'נין אלקסאם". יצוין כי כותב המאמר הגדיר את הכניסות הקודמות ככישלון, וייתכן כי הכוונה היא לכישלונם של הפלסטינים למנוע את הכניסה.

72 הכוונה למנהל שירותי החירום בסהר האדום הפלסטיני בג'נין שנהרג אפוא במהלך כניסת כוחות צה"ל לעיר ולמחנה במרץ 2002.

מכיוון הקו הירוק, הגם שפשיטות הצבא בדרך כלל לא החלו אלא מעט לפני זריחת השמש.

יום רביעי, 3 באפריל, בארבע לפנות בוקר זו הייתה שעת האפס. רחוב חיפה הוא באור אחד ולאחריו נוסף, ללא ספק היו אלה אורותיהם של טורי הטנקים המתקרבים לעיר, שיירה שמנתה יותר משלושים טנקים. זו יצרה פחד מסוים בלב התושבים, אשר צפו במתרחש מגגות הבתים. אולם בגוב האריות החלו החמושים להתכנס ולהיערך לקראת העימות שנכפה עליהם. לא היה להם אלא האומץ והנכונות אל מול הטנקים הקרבים.

הטנקים התקרבו עד מחסום הביטחון 73 ושם נעצרו, המנועים כובו, ונראה היה כאילו היו במנוחה ובהיערכות לקראת השלב השני. בה בעת התקרב טור אחר לעבר מערב א־ג'אבריא, הוא האזור הגבוה המשקיף על המחנה, ואז החל הטור הראשון לנוע לעבר העיר עד אשר הגיע לאתר ההנצחה הגרמני, וטור שלישי הגיח לעבר השכונה המזרחית מכיוון צומת בית קאד.

בחלק המזרחי של המחנה היה כוח גדול של חיילי נח"ל מתוגבר ביחידה מובחרת של גולני אשר ירד מהדרך המפרידה את א־ג'אבריא משכונת א־צוחה לעבר החלק המזרחי של המחנה. החיילים נעו בקבוצות שמנו חמישה עשר חיילים, חמושים ברובים מקלעים וטילי לאו. הקבוצות התפרסו ונערכו להיכנס לאחד הבתים בחלקו העליון של המחנה. באותו זמן, צפו המתנגדים בתנועותיהם וראו את מיקומם היטב ויוסף קבהא, (המכונה) 'אבו ג'נדל', נתן את ההנחיות בסיועו של זיאד עאמר, בגזרת א־ג'אבריא, טואלבה קיבל את האזור המערבי וג'מאל חויל⁷⁴ את המרכזי. הושלם המצור על העיר והמחנה, אולם צעירינו נראו כשהם נערכים דקות קודם לכן להגנה על המחנה, ומהם ידוע ג'אבר ג'בר.

הלחימה החלה במזרח המחנה ובמערבו וכן בחלק מאזורי העיר, (בסביבות) מוסך א־נצארה, ובבית (משפחת) א־ג'מאל נשמעה זעקתו של פצוע הירי הראשון. לשמע הקול יצאה רפידה א־ג'מאל לסייע לו אך היא נורתה אף היא ונפצעה מאש צלף שהיה ליד מסגד עמר בן אל־ח'טאב. אחותה, פדוא א־ג'מאל יצאה להעניק לה סיוע רפואי, אולם אותו צלף ירה

73 הכוונה, ככל הנראה, למחסום שהחזיק מנגנון "הביטחון הלאומי" של הרשות הפלסטינית.

74 ג'מאל חויל כתב את התזה, וזו הפכה לספר על הקרב במחנה ג'נין.

גם לעברה ווהרגה. בכך היא הפכה ל'שהידה' הראשונה שנפלה במערכה (קרי - האישה הראשונה שנפלה חלל במחנה על קידוש האל).

במעלה א-ג'אבריות נערכה מערכה אלימה. המתנגדים התמקדו במטעני נפץ, וקיבלו הוראות ברורות בדבר אי-פתיחה באש אלא אם החייל יהיה באופן ברור בטווח היידוי, כדי לשמור על התחמושת. המתנגדים הצליחו לפוצץ טנק מרכבה באמצעות מוקש רב-עוצמה, ופעולה זו זעזעה את ביטחון הצבא. 'אבו ג'נדל' ניצל את ההזדמנות ותקף את האזור ביחד עם חמישה עשר לוחמים, בהם זיאד עאמר, אחראי גדודי חללי אל-אקצא והאחים מחמד ועמאד משארקה. בקרב ליד אחד הבתים נסוג הצלף בלחץ מתקפת ההתנגדות, אז הצליח עמאד משארקה לשים ידו על משגר אר-פיג'י ואילו זיאד עאמר הצליח לפגוע בחייל שהיה בקרבת מקום, אולם הוא לא הצליח לשים ידו על נשקו ואף נפגע מאש צלף שהיה בצד.

זיאד נותר מדמם מספר דקות, ועם הגיעו מכיוון רחוב מהיוב אף עמאד להצילו, אולם כאשר הגיע אליו והחל להוציאו מהמקום נורה ונפגע מאש צלף. למרות פציעתו ניסה שוב לחלץ את חברו, אך נורה בשנית בידי הצלף ומת. בזמן זה נורה זיאד בידי צלף אחר, והם היו תחת אש כבדה במשך כרבע שעה. נסיונותיו של מחמד משארקה להציל את אחיו, עמאד, נכשלו. אולם כעבור זמן קצר נסוגו החיילים כלעומת שבאו ועזבו המקום.

בגזרה המערבית הצליחה קבוצתו של מחמוד טואלבה, מהג'האד האסלאמי, לגרום אבדות כבדות בשורות החיילים, ואף הצליחה להרוג את מפקד הכוח התוקף, משה גריצר.

טקטיקת המתנגדים הייתה לפעול ברגיעה מלאה ובעצבים קרים, בהמתנה להתקרבות החיילים, וכאשר הללו נכנסו לטווח היידוי, הפתיעו אותם. החיילים נכנסו בקבוצות גדולות ובחסות צלפים, וכל קבוצה מנתה ארבעים לוחמים, שהתפצלו לשלוש קבוצות קטנות והחלו להיכנס לבתים.

מהיום הראשון נוצר פחד ברור אצל החיילים, והם העדיפו להתחבא בתוך הבתים ולא פתחו באש, גם כאשר ראו לוחם פלסטיני. כל התקדמות שהשיגו הייתה בהנחיה, מאחר שלא רצו לעשות זאת.

אחד המתנגדים העריך כי באותו בוקר נלחמו כמאתיים לוחמים בחלקיו השונים של המחנה, כשהם חמושים ברובי אס-16, קלאצ'ניקוב, מקלע 0.25, מקלעי 0.3, משגר אר-פיג'י וטילי כתף אמריקניים, נוסף על מטענים מסוגים שונים ועל לבקבוקי תבערה, לעומת כמאתיים טנקים וכלי רכב שונים שהקיפו את העיר ואת המחנה בסיוע של ארבעה מסוקי אפאצ'י.

מערכת היום הראשון נמשכה בעוצמה וללא הפסקה עד שעות הצהריים, וכוח צה"ל הצליח להיכנס לאחד הבתים בא־ג'אבריאט מצידו המזרחי. באותו זמן בדיוק נכנסו מתנגדים לאותו בית בדיוק אך מידו המערבי, ואף צד לא היה מודע לנוכחות האחר, עד אשר פתח לוחם מכוח 17 ועימו לוחמים נוספים דלת בתוך הבית, ומצאו עצמם אל מול חייל שלצידו חבריו שלו. מעוצמת ההפתעה לא פתחו הצדדים אש זה על האחר, כל קבוצה שבה לאחר ועזבה הבית במהירות, והמתנגדים עזבו המקום מחשש שמא (יזעק למקום) אפאצ'י וישגר לעברם טיל. באותו זמן נערכו בעיר קרבות באזור 'מוסך א־נצארה' והשכונה המזרחית, ובפתח המחנה נפל חלל הילד מחמד אל־חואשין, בן 13, וגופתו הייתה אחרונה שהגיעה לבית החולים באותו יום, אז סגרו החיילים את שעריו של בית החולים ומנעו תנועת אמבולנסים.

היום הראשון הסתיים בלי שהצבא השיג כל התקדמות, ובשעות הלילה הוגבר קצב הפגזות על כל המחנה כהכנה לקראת פשיטה נוספת, הפעם מהכיוון המערבי ומאזור א־ג'אבריאט. במסגרת זו מוקמו צלפים על מבנים ממול לצד המזרחי, לאחר שטנקים הפגזו את חומותיו של בית כדי ליצור פרצה, שאלה הגיע (בנסיעה לאחור) משוריין, שפרק חיילים ובכך חיפה עליהם מאש הצלפים של המתנגדים.

בחלק התחתון של א־ג'אבריאט, ובחלק המערבי נעשה ניסיון פריצה של חיילים. חיילים שהחלו ליצור פרצות בצידי בתים נכנסו לקרב שהכינה להם קבוצתו של אבו ג'נדל אשר נעה מכיוון מוגדר ובקבוצות של עשרה חמושים כל אחת בליווי ילדים שהובילו עבורם מטענים ובקבוקי תבערה. קבוצתו של מחמוד טואלבה צרה על קבוצה של ארבעים חיילים בתוך מבנה, ומרביתם היו משתפי פעולה לבנוניים, משאירות צבאו של אחד.⁷⁵ הללו החלו לקלל את תוקפיהם ולאחר מכן לקלל את 'שרון'. האזרחים שהיו בקרבת מקום שמעו אותם בוכים ומתחננים לטואלבה שלא יפגע בהם, תוך שהם נשבעים כי לא יחזרו יותר למחנה, וכאשר הנערים החלו ליידות עליהם בקבוקי תבערה ומטענים, החלו לקרוא לטואלבה. "יא שיח' טואלבה", הללו היו נכנעים אלמלא הגיע מסוק אפאצ'י ושני כוחות של חיילים, שהצליחו ליצור עבורם פרצה כדי שיוכלו לסגת מהבניין ולהוציא את נפגעייהם ממנו. במערכה זו נהרגו הקציין נסים דוד ועוזרו.

75 הטענה כי במסגרת כוחות צה"ל בג'נין פעלו חיילים לבנוניים מופיעה גם בחוברת 'פלסטין אלמסלמה'.

כאשר הסתיים היום, התברר כי המתנגדים איבדו חלל נוסף שהיה במשימת איסוף ולחם עם מטענים בלבד, והוא וליד מחמוד מהכפר סיריס.

בשעות הראשונות של יום שישי 5 באפריל⁷⁶ פתחו כוחות המילואים, במפתיע, באש לעבר פתחו המזרחי של המחנה ומכל עבר. במקום זה תפסו החיילים נער אשר ניסה לקפוץ מעל חומת בית החולים וקשרו אותו לחלק הקדמי של טנק, מתוך כוונה שישמש מחסה מפני אש המתנגדים. אולם כאשר ניסו להיכנס (למחנה), הופתעו ע"י פעולה צבאית מורכבת, אותה הובילו בני אל-נובאני ואל-פאיד ואחרים, כאשר נסיונות הכניסה הכושלים עד צוהרי אותו יום. מאמצים אלה נחלשו בהדרגה וכוחות המילואים החלו לסגת, כאשר בשעה תשע בערב יצאו כלל כלי הרכב מתחום העיר. יציאתם לוותה בהילולים של התושבים שהיו בטוחים כי המטכ"ל הישראלי שינה את תוכניותיו. במקביל רואיין חייל בטלויזיה, וזה אמר כי הצבא החליט לרכז כוחותיו במאמץ על המחנה.

שעתיים של רגיעה מוחלטת עברו, במהלכן יצאו כוחות רבים מאוד של צבא. דבר שאפשר לעשרות מתנגדים לצאת מהמחנה מסיבות שאינן ידועות, ומוערך, כי מספרם של אלה שנותרו במחנה עמד על כמאה וחמישים חמושים, שתוגברו על ידי בנים ובנות נוער אזרחיים, והתברר, כי אזרחים רבים נהרגו באותם ימים.

המתנגדים נחו וטיפלו בפצועיהם ותיקנו נזקים, עד אשר עלה מחדש קולם של הטנקים מכיוון הצד המערבי של המחנה. אז התברר, כי המטכ"ל הישראלי החליט להחליף את מפקד המתקפה, והחליף את כוחות המילואים והנח"ל בצבא סדיר, והובאו טובי החיילים מיחידות גולני וגבעתי.⁷⁷

היה ברור מהדקה הראשונה של השלב השני של המתקפה, כי מפקד המחנה היה עדיין מבוקש. כלי הרכב נעצרו בסמוך לכניסה המערבית והחלו להפגיז אותה בכל הכלים שעמדו לרשות הכוחות. עדי ראייה מחוץ למחנה סיפרו, כי מעוצמת ההפגזה והירי הוארה הכניסה המערבית של

⁷⁶ הנרטיב המוצג בספרו של נזאל 'מדלג' ולא מתייחס לאירועים ביום חמישי.

⁷⁷ במאמר בביטאון החמאס 'פלסטין אלמסלמה' נכתב: "חיילים וקצינים איבדו חייהם בפתח המחנה, דבר שהביא את הרמטכ"ל הציוני להחליף את מפקדי הכוחות התוקפים, לאחר שלא הצליחו להתגבר על המחנה ולא הצליחו לגבור על אלה שלא היה להם אלא הגבורה האדירה שלא נפגעה גם במצור". "ג'נין אלקסאם", עמ' 18-19.

המחנה כאילו היה מדובר באור יום, וכי קולות הנפץ נשמעו בבירור במרחק של קילומטר.

האש פגעה במספר בתים ועשרות תושבים שהיו באזור הכניסה למחנה, ברחו מהמקום. במקביל, החלו החיילים בניסיונות כושלים לפרוץ פתחים. בהפגזה השתתפו ארבעה מסוקי אפאצ'י ומסוק קוברא שירו טילים, ובמקביל נכנסו טנקים מצידה של העיר ומזרחה והתפתחו קרבות אלימים בשכונת מראח, בשכונה המזרחית וב'אלשיבאט' שבסמוך לשכונה העתיקה. ההתנגדות נמשכה עד הערב, כאשר החמושים נסוגו וחלקם אף פנה לעבר המחנה, כאשר חלק מהלוחמים שהיו חמושים רק ברובים ובמספר קטן של מטעני נפץ, העדיפו לסגת אל צידי ההרים.

אל מול ההסלמה בהפגזות, החלו אזורי הלחימה להתרוקן מהתושבים, כאשר לוחמי ההתנגדות הגנו עליהם המחיר חייהם של חלקם. בני נוער ('אלאשבאלי')⁷⁸ השתתפו בפעולות הדיפתה של הפלישה, והם מילאו תפקידים בצורה טובה. כל שהיה להם היו קפצונים וזיקוקים המשמשים לחגיגות, כאשר השימוש בהם חיפה על מיקומם של הלוחמים שנעו מול לוחמי הקומנדו הישראליים. הנערים יידו את הזיקוקים והקפצונים כדי להטעות את הקומנדו ואז המתנגדים ירו עליהם מכיוון אחר. ייתכן וצלפי גבעתי לא יאמינו, שקפצונים הם שהטעו אותם והגנו על המתנגדים.⁷⁹

בשכונת אל-טואלבה נמשכה ההתקפה והנסיגה. המתנגדים נוכחו לדעת, כי התקפות הפתע הן השיטה הטובה ביותר לסיכול הפשיטה, ולכן איפשרו לקבוצות החיילים, שמנו בין 40-50 חיילים, להיכנס וכאשר נכנסו מחציתם ונצא כי מדובר במקום מתאים, נפתחה עליהם אש ויודו לעברם מטעני נפץ, כך שהקבוצות התפצלו לכל עבר והחיילים נאלצו להיכנס לתוך מבנים ממולכדים. וכאשר הופעלו עליהם המטענים, איבדו את רוחם עקב הפחד.

78 'אשבאל' - 'שיבולים'; נוער המאוגד במסגרות הכפופות לארגונים הפלסטיניים. האשבאל הם חברים ופעילים בדרך כלל בתנועות של מגזר תלמידי בתי הספר. אמירה זו מצביעה הן על המחויבות הנבנית בקרב הנוער הפלסטיני למען הארגונים באמצעות תשתיתם האזרחית והן על הפעילות המתמדת להאדיר את תפקידם של בני הנוער במאבק כדי למנוע את שבירת רוחם ואת השחיקה בנכונותם להמשיך ולהיות חלק פעיל (כלשהו) בלחימה בישראל.

79 לפי עדותם של פעילים שהתראינו לאמצעי התקשורת הערביים במהלך הלחימה, לחימתם של בני הנוער הפלסטינים הייתה מורכבת יותר. אבו ג'נדל טען: "יש ילדים המוצבים בבתיים עם חגורות נפץ לידם. היום, אחד הילדים בא אלי עם תיק ביה"ס שלו. שאלתי אותו מה הוא רוצה והוא השיב לי, 'במקום ספרים אני רוצה מטען נפץ כדי שאוכל לתקוף'".

המתנגדים צמצמו את השימוש בכלי הנשק שלהם והשתמשו ברוביהם לצורכי צליפה בלבד, שכן הצבא שהבין כי הבתים הריקים ממולכדים, החל להיכנס לבתים מאוכלסים ולהשתמש ביושביהם כבשר תותחים. הם ריכזו את האזרחים בחדר והשתמשו באחרים לצורכי צליפה, וכאשר נעו מבית לבית הולילו לפניהם את האזרחים באיומי נשק, עד שהגיעו לבית הבא.

בבוקר יום ראשון נפרס הצבא מוקדם, כאשר כוחותיו כללו דרוזים וכן אנשים מצבא אחד.⁸⁰ אחד מאלה קרא לתושבים: "הוי התושבים, הסגירו עצמכם ואת כלי נשקיכם ולא יאונה לכם רע". באותו יום נכנסו שישה עשר חיילים לקרב שיזמו המתנגדים, ואשר נערך פנים אל פנים, במהלכו נסוגו החיילים ונכנסו לאחד הבתים כשהם גוררים עימם את גופותיהם של שלושה מהם. אחד הקצינים נשמע כשהוא אומר במכשיר הקשר "תתקשר לאפאצ'י" (נכתב בתעתיק), ואכן כעבור מספר דקות החל מסוק אפאצ'י להפגיז המקום, אולם הוא פגע בטעות בבניין בו היו החיילים ומהם נהרגו כשמונה. החיילים נשמעו צועקים ומקללים את שרון, אבו עמאר טואלבה ואת המתנגדים האחרים, וירו בכל הכלים שהיו אצלם - רובים, מקלעי ומא"ג, עד שהבינו כי כך הם חושפים את מיקומם. אז הם החלו להשתמש באמצעים מיוחדים כדי לסמן למסוק שהם בבית ולאתר את מיקומם המדויק.

באותו הבוקר כוח צבא אחר נכנס לבית זבידי ולפני שסיים את הפשיטה הופתעו ע"י המתנגדים שירו לעברם בעוצמה והכריחו אותם לנוס, כאשר חלק מהחיילים נותרו בבית, כאשר גופת חייל נראתה בפתח הבית.⁸¹

ככל שעברו השעות, כך עלו רמת הידיעה של המתנגדים ורמת הביטחון העצמי שלהם, כבעלי זכות הנתונים תחת התקפה, החלו לדעת כיצד למצוא מחסה מפני הכדורים הנפוצים וכיצד להשתמש בפרצות שיצר הצבא בגדרות ובקירות כמעברים לצורכי התקפה או נסיגה. הם אף החלו לפרוץ לעצמם מעברים בין הבתים בדרך שיכלו להגיע למקום אליו רצו להגיע, בדיוק באותה דרך בה פעל הצבא. אולם ההבדל בין הצבא לבינם היה שהצבא סימן לעצמו את הבתים אליהם יכול היה לחזור לו היו צריכים כוחותיהם לסגת.

80 כוונת המחבר לכוחות צד"ל (אזכור נוסף).

81 המחבר מוסיף תיאור מפי לוחם פלסטיני בדבר פעילות צה"ל לחלץ את החיילים הנצורים בבית ואת גופת החייל.

מבין דרכי הפעולה הנבונות שהשתמשו בהן המתנגדים, הייתה 'מערכת החדרים הקטנים'. שיטת פעולה זו הייתה כך - כאשר הצבא פרץ דרך קיר, הפירצה הראשונית הייתה בקוטר של כ-20 סנטימטר, אליה היה חייל מחזיר את רובהו, מרוקן מחסנית לתוך החדר כאמצעי מניעה, ואילו המתנגד היה מתחבא בפינת החדר כאשר עצביו קרים ורגועים, וכאשר החייל היה מכניס ראשו או מחצית מגופו לחדר (לאחר הרחבת הפרצה) היה יורה בו.⁸²

למרות האבדות הרבות שגבו המתנגדים מהצבא, עמדה מולם כל העת מצוקת המחסור בתחמושת לקלאצ'ניקוב, שהצבא לא השתמשה. לכן ניסו לירות במסגרת משטר קפדני, דבר שאושר ע"י תושבי המחנה האזרחיים, שהעידו כי "לא שמענו קולות ירי רבים מצד המתנגדים, עד כדי כך שחשבנו כי תמה המערכה, אולם התעודדנו לשמע קולות הנפץ של המטענים שלא חדל קולם במשך שמונה ימים".

אולם מה שפגע במתנגדים היה העומס המתמשך והצמא, שכן המתנגדים לחמו לכל אורך שעות היום ללא הפסקה או מנוחה, וחיפשו מזון ומים בכל בית הרוס שמצאו על מנת לחלוק המציאות ביניהם, וזאת למול החיילים שלחמו במשמרות עד שהוחלפו, שבו למפקדות קרובות על מנת להשיב רוחם, לאכול, לנוח, ולהתקשר למשפחותיהם.⁸³

ביום השישי לחימה, 8 באפריל, נפל מחמוד אלטואלבה, המנהיג הראשי של האזור המרכזי והמערבי של המחנה, כשעימו ארבעה לוחמים שהיו עימו בבית נצור, לאחר שהיו תחת הפגזה כבדה מכל כלי הנשק. הלוחמים לצידו היו אמג'ד אלפאיד, שאדי אלנובאני, איאד ח'ליל ולוחם נוסף שזהותו אינה ידועה. באמצע הקרב הצליח איאד ח'ליל לקפוץ מעל לקיר ולהגיע לבית סמוך כשהוא פצוע. ח'ליל מסר את שמות הלוחמים שהיו עם טואלבה.

⁸² השימוש בטכניקת לחימה זו החלה בשכם, וכלל הידוע, היא לא הייתה בשימוש בג'נין. הכנסת מידע זה נועדה ליצור נרטיב ומיתוס של לחימה ושל גבורה. כיוון שידוע כי השתמשו בשיטה זו במקומות אחרים, אין צורך לספק תימוכין לעצם השימוש או אי-השימוש בשיטה זו במחנה ג'נין.

⁸³ בספר מופיעה פסקה של 'עדות מפי לוחם', המדגיש כי לו "לא הייתה לנו האמונה וצדקת הדרך, לא היינו יכולים להילחם כפי שלחמנו".

הקרב ב'אמבטיה'

ביום השביעי ללחימה, 9 באפריל, התרחש הקרב הקשה. תושבי המחנה מכנים את הקרב הבא בשם 'מערכת שלושה עשר', אולם הצבא הישראלי מכנה אותה 'מערכת הדמים', והוא חקר את נסיבותיה במשך תקופה ארוכה, ללא תוצאה חד-משמעית. כאשר הדובר הצבאי הודה כי בקרב אבדו ארבעה עשר מטובי חייליהם, שלושה עשר בקרב ונוסף שמת מפצעיו. הצבא, שהלך אחר שיגיונותיו על מנת לתפוס המתנגדים ללא התחשבות במחיר, שלח למטרה זו יחידה נוספת, את יחידת אגוז, שהיא יחידת פשיטה מיוחדת.

קבוצה של חיילי קומנדו שמנתה כארבעים חיילים, נכנסה לסמטה צרה בשכונת 'אבו אל-סבאע', לאחר שהצבא העריך כי הסמטה טוהרה באש מקלעי 0.800 של המסוקים בשעות הבוקר. החיילים נעו באיטיות, סנטימטר אחר סנטימטר. לחיילים המתינו בעצבים קרים וברוגע, מתנגדים, בהם מחמד אלפאיד ונצי'אל אלנובאני, שאחיהם נהרגו יום קודם במערכת טואלבה. עוד ידוע על השתתפותם של מחמד ח'ליל עטיה, עבד אלרחים פרג', וייתכן שגם אשרף אבו אלהיג'א, בנוסף לשני נערים נוספים. מסופר, כי אחת הנשים הודיעה למתנגדים ברגע הנכון, אז קמו משלוש נקודות שונות ופתחו באש עזה לעבר החיילים, גרמו לכעשרים ושניים להתפצל מהכוח וליתרת הכוח למצוא מחסה בתוך בית בו המתינו להם המתנגדים ונערים (אשבאל), אשר עם כניסתם יידו על החיילים מטעני נפץ רבים. צרחותיהם של החיילים נשמעו למרחוק, עד לסוף שכונת אל-חואשין. מאוחר יותר נודע כי במערכה נהרגו שלושה עשר חיילים, נפצעו שבעה וניצלו שניים.⁸⁴

שאר הקבוצה נסוגה לאחור כשהיא נושאת עימה את גופותיהם של שלושה הרוגים, כאשר המתנגדים הצליחו לשמור על שלוש גופות ואחת נותרה מאחור. בשלב זה שגה נצי'אל אל-נובאני, אשר ניסה לקחת עימו את הגופה האחרונה לשם משא ומתן, אולם הדבר עלה לו בחייו.

⁸⁴ הגרסה המופיעה במאמר שבבטיאון חמאס 'פלסטיין אלמסלמה' היא "היום החשוב היה אותו יום, בו נכנסו החיילים לבניין בן שלוש קומות, בו הטמינו המוג'אהדין מטענים בכל פינה. החיילים ריכזו כוחותיהם ונכנסו למבנה האותו חשבו למקום אסטרטגי, שכניסתם אליו תפגע בהתנגדות. אולם אנשי ההתנגדות פוצצו המבנה עליהם". "ג'נין אלקסאם", עמ' 18-19.

אכן, החל להתקיים משא ומתן בין הצדדים באמצעות הצלב האדום, אולם המתנגדים הותירו את ההחלטה בידיו של יאסר ערפאת, הנצור ברמאללה, ואין עוד פרטים על שהתרחש במסגרת זו. ייתכן, כי הצבא הישראלי ניצל הזמן כדי לחזק רוחו ולקבוע במדויק היכן המקום, בסיוע מסוקי אפאצ'י, שכן כאשר התחדש הקרב, הגיעה קבוצת חיילים מתוגברת מכיוון מסגד אנצאר, שהצליחה לחלץ את הפצועים שנותרו בבית, והתוצאה הייתה בסופו של דבר- הצטרפותם של מחמד אל-פאיד, נציג אל-נובאני לאחייהם וייתכן שגם מחמד ח'ליל עטיה ועבד אל-רחים פרג' נפלו חלל.

שאר המתנגדים הצליחו לקחת עימם כשלל מספר כלי נשק, בהם שני מקלעי מא"ג, רובי M16 ואקדחי ניקל, אולם, שלל זה הביא לנפילתם חלל של שני נערים (אשבל), שכן ייתכן והיו עליהם מתקני איתור מאחר והם אותרו ע"י מסוקי האפאצ'י בכל מקום בו התחבאו עד שנורו.

חשיבותה של המערכה היה בכך שהיא חיזקה את רוחם של הלוחמים המעטים שנותרו במחנה, מה גם, שהיא נוהלה על ידי מספר נערים בעלי ידע וניסיון מועטים בלחימה, ולא היה בהם מישהו בשיעור הקומה של מפקדי הגזרות - אבו ג'נדל או אל-טואלבה.⁸⁵

מערכת הקרב גרמה מבוכה רבה לצבא הישראלי, (מבוכה) שאין לה אח ורע בהיסטוריה הצבאית, החלו להיעשות השוואות בין צבא מיומן ומאומן ויחידות קומנדו מובחרות לבין לוחמים חסרי אימון ואמצעים.

הצבא מצא עצמו במצוקה בין הצורך להחליט האם לסגת או להשמיד את המחנה העני, הנושא קיבל חשיבות עצומה והועלה לשיבה מיוחדת של הממשלה, בסופה הוחלט לכבוש המחנה ללא קשר למחיר. ראש המטה הכללי, מופז, ושר הביטחון, בן אליעזר, הגיעו למקום, כאשר מופז פיקח מהיבשה ומהאוויר על המערכה, ובאשר לבן אליעזר הרי שמקורות עיתונאיים דיווחו כי עמד על פסגת א-ג'אבריאט וצפה אישית במתרחש.

הצבא השתמש בכל האמצעים שעמדו לרשותו והפגיז המחנה. לאזור הגיעו שנים עשר דחפורים צבאיים כבדים⁸⁶ אשר החלו לפלס דרכם לעבר המחנה, חברו לטרקטורים ישראלים אחרים והחלו לחלק את שכונת אל-חואשין לריבועים, במטרה להטיל מצור על הלוחמים ולכוף־לם בבתיים.

⁸⁵ הספר מציג פסקאות נוספות המיועדות להאדיר את הקרב על ידי הדגשת הטענה שבקרב נפגעה היחידה המובחרת 'אגוז', וכי חיילים שהתראיינו לתקשורת האשימו כי נשלחו למותם (מוצג ציטוט מריאיון שהעניק, לכאורה, חייל לעיתון 'ידיעות אחרונות' וטענה שחייל שרואין בתקשורת הישראלית לאחר הקרב אמר שיצאו ללא אמצעים מתאימים).

⁸⁶ הכינוי לדחפורים הוא 'דחפורים עמלקיים'.

הטרקטורים פילסו דרך עבור טנקי המרכבה, ואז יודו מטענים ואבו ג'נדל שיגר את פצצת ה- אר-פי-גי האחרונה על אחד הטנקים, אך היא החטיאה. באותו בוקר נותרו במחנה כששים לוחמים חמושים באזור קטן, כשהם נצורים ומוקפים על ידי טנקים וטרקטורים, ונמנעה מהם היכולת ליצור קשר בין הקבוצות.

קצין ישראלי גם כרז לתושבי המחנה ואיים, כי אם לא יצאו מהמחנה ויסגירו עצמם, המחנה יופצץ על ידי מטוסי אף-16. מאחר ולתושבים נודע כי המטוסים השתתפו בהפצצה של הקסבה בשכם, הם האמינו כי האיום אינו בגדר דיבורים בלבד, וזו הסיבה ששבעה חמושים נכנעו.⁸⁷ בשלב זה הוטל מצור על אבו ג'נדל, אשר סירב להיכנע. הוא ומלווהו נורו. בשעות הלילה הוטל מצור על ג'מאל חויל "פתח", שהיה עם עשרים ושבעה אחרים - אזרחים וחמושים, ומאחר וחש כי עומד להתבצע בהם טבח, יצר קשר עם ערוץ הטלוויזיה אלג'זירה⁸⁸ שקישר אותו עם הארגון הישראלי לזכויות אדם - 'בצלם', כדי לשאת ולתת באשר להסגרתם.

87 בריאיון שנערך עם ת'אבת מרדאווי בסי-אן-אן, הוא הודה כי כניעתו הייתה קשורה ישירות ל'הופעת' הדחפורים, ואלה דבריו:

"The huge bulldozer came in, and we were in destroyed houses he said. "There were no soldiers or tanks. ... There was nothing I could do against that bulldozer... What could I do? I either surrendered or stayed to be buried under the rubble." הכניעה יכולה להיות לגיטימית מאחר שהמוות בהריסות ללא יכולת להסב אבדות לאויב כמוה כ'אנתחאר' (התאבדות ממניעים אישיים, האסורה באסלאם) ואיננה 'אסת'שאד' (נפילת חלל בקרב).

88 יצוין כי לא מדובר באירוע חריג של יצירת קשר עם גורמי תקשורת שכן במהלך הלחימה התראיין אבו ג'נדל כמה פעמים באמצעי תקשורת ערביים ופולסטיניים שונים.